БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕНИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилеттинген

1961 ч. ДЕКАБРЬ 12 ВТОРНИК № 292 (5082).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫ

АМЫДЫРАЛ НЕГЕП КЕЛГЕН ХООЙЛУЛАР

Совет Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде хоойлузунуң үндезиннерин бадылаар дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларның Дээди Совединиң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1 үүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде хоойлузунуң үндезиннерин бадылаар болгаш оларны 1962 чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болдуруп чорудар.

2 үүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде хоойлузунуң үндезиннерин күштүг болдуруп чорударының чурумун доктаадырын болгаш ССР Эвилелиниң хоойлузун үндезиннерге дүүштүр чорударын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дагыр.

3 үүл. Эвилелдешкен республикаларның хоойлузун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде хоойлузунуң үндезиннеринге дүүштүр чорударын эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге дагыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1961 чылдың декабрь 8.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде талазы-биле суд чорудулгазының үндезиннерин бадылаар дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1 үүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде талазы-биле суд чорудулгазының үндезиннерин бадылаар болгаш оларны 1962 чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болдуруп чорудар.

2 үүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде талазы-биле суд чорудулгазының үндезиннерин күштүг болдуруп чорударының чурумун доктаадырын болгаш ССР Эвилелиниң хоойлузун үндезиннерге дүүштүр чорударын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дагыр.

3 үүл. Эвилелдешкен республикаларның хоойлузун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде талазы-биле суд чорудулгазының үндезиннеринге дүүштүр чорударын эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге дагыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1961 чылдың декабрь 8.

СЕССИЯНЫҢ ДЕКАБРЬ 8-ТЕ ХУРАЛЫ

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национаддар Совединиң кежээки каттышкан хуралынга чугаалажыр айтырыгларның сөөлгүзүн—Совет Эвилелиниң Негелде хоойлузунуң үндезиннерин болгаш негелденең суд чорудулгазының үндезиннерин чугаалажын көөрүнче депутаттар кирген.

Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң дугайында илеткелди Эвилелдиң Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы депутат Д. С. Полянский кылган.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында

Эвилелдиң Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы эш Д. С. Полянскийниң чугаазы

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национаддар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиялары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бо сессиязынга чугаалажын көөрү-биле кирип турар Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында илеткел сиге илеткеп чүве деп эш Полянский чугаалаан.

Пролетариаттың диктатуразы болуп тыптып келген бистиң социалистиг күрүневис амгы үениң чалында ниити улустуң күрүнези болу берген. Оон политика, экономика болгаш культура талазы-биле сорулгалары алгаан.

Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде күрүне хөгжүдүлениң ленинчи принциптери социалистиг демократияны улам ыңай бүгү тала-биле калбартырын, оон ажыл-чорудулгазын чон контрольдаар чорукту экижидерин негеп турар. Анаа холбаштыр, Коммунистиг партияның чаа Программазынга болгаш СЭКП-ниң XXII съездизинин шиитпирлеринге дүүштүр кылган Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилели коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын чедишкиннин-биле шиитпирлээринге чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Совет хоойлужудулганың ниити системазында Негелде хоойлузу чугула чериг эзелеп турар, ол болза экономиктиг амыдыралдың кол адырларының биреэзин — эт-хөреңги харылзааларын чогумчудуп чурумчудар ужурлуг. Социализмниң экономиктиг хоойлуларын боттуу-биле ажыглаарынга, социалистиг экономиканың улам ыңай хөгжүүрүн, чоннуң чаагай байдалын улам естурерин чедип алырынга хоойлужулганың бо адыры дузаны чедирип турар.

Совет Негелде хоойлузу планныг болгаш керээлиг сагыга-чурумну быжыглаарынга идигни берип, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның бот орулга-чарылгалыг харылзааларын таарыштырып турар, капитал тудугунуң чиг-эт болгаш материаддар-биле хандырарының, продукциялар саарының, транспорт сөөртүүлгелериниң, көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң талазы-биле айтырыгларны чурумчудуп турар.

Совет хамаатыларның амыдыралынга Негелде хоойлузу чугула черни база эзелеп турар.

Мынчангаш, Негелде хоойлузу болза, бирээде, социалистиг бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның боттарының аразында эт-хөреңги талазы-биле харылзааларын, ийиде, ол организациялар-биле хамаатыларның харылзааларын, үште, хамаатыларның аразында эт-хөреңги харылзааларын таарыштырып чурумчудуп турар.

Эт-хөреңги харылзаалары-биле сырый колбаалыг кижилериниң хуузунда эт-хөреңги эвес, оон иштинде автор болгаш чогаадылга эргелерин, совет хамаатыларның ат-алдарын болгаш төлептиг чоруун камгалаары база негелде-эрге талазы-биле таарыштырып чурумчударынга хамаржып турар. Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелин чугаалажын көөрү-биле силерге кирип тура, хоойлулар саналдаар комиссия болза амгы үеде бистиң чуртта тургустуна берген харылзааларга ам күштүг болуп турар хоойлуларның хөй үүлдери дүүшпес, эргижирээн болгаш оон ужурунда ону солууру негеттинин турар деп чүвени барымдаалап турар деп эш Полянский чугаалаан.

Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилели болза социалистиг ниитилелдиң эт-хөреңги харылзааларын таарыштыр чурумчудуп, хөй чылдарның практиказы-биле хынаттынган үүлдерни болгунда кирип турар. Оон-биле кады ында болза амыдырал негеп келген болгаш совет юритиктиг эртемге теория талазы-биле үндезилеттинген хөй чаа үүлдерни көрүп турар.

Чижээлээрге, 4 болгаш 6 үүлдерде, практика-биле үндезилээнинин түңнелинде, совет хоойлужудулганың төөгүзүнде бүү-ле дугаар хамаатыны эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң үнүп келириниң үндезиннеринге классификацияны берген, а ол ышкаш хамаатыны эргелери камгалаарының хевирлерин классификаастан. 7-ги үүлде хамаатыларның ат-алдарын болгаш төлептиг чоруун камгалаарының хамаатыны эрге талазы-биле аргаларын доктаатган. 9-ку үүлде, бистиң ниитилелдиң амыдыралының амгы үедеги байдалдарынга дүүштүр хамаатыларның эрге талазы-биле аргаларын тодаратган.

11-ги үүлде болза эт-хөреңги харылзааларының киржикчизи болуп тура, социалистиг кандыг организациялар юритиктиг арыннар болуп турарын доктаатган. Оларның иштинде колхоздар аразының болгаш күрүне-кооператив организацияларын база алаан. Ол организацияларны юритиктиг арыннар кылдыр хоойлу өзугаар быжыглааны болза кооператив-колхоз өнчүзүнүң күрүне, ниити улустуң өнчүзү-биле чорту чоокшулажыры, ол ийи хевирлериниң коммунизм үезинде чангыс аай бүгү улустуң өнчүзү болуп хөгжүүрүн хандырып турар байдалларны тургузарынга боттуг ужур-дузалыг болур.

Төлевилелдиң хуу өнчүнүң эргезинге холбаштырган ийиги кезээнде күрүне өнчүзүнүң болгаш колхоздар өнчүзүнүң, өске-даа кооператив организацияларының болгаш оларның каттыжыышкыннарының өнчүзүнүң дугайында, профөвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, а ол ышкаш хамаатыларның хуу өнчүзүнүң дугайында кол-кол үүлдерни тодарадып бижээн.

Социалистиг организацияларның аразында керээлерни болгаш өскедаа хүлээлгелерни таарыштырыш чурумчудуп турар үүлдер болза планныг онаалгаларга дүүштүр керээлерниң чурумун быжыглаар сорулганы бодунга салып турар.

Хамаатыларның эт-хөреңги харылзааларын чурумчударынче төлевилелде хөй кичээнгейни салып турар. Социализмден коммунизмче шилчилгениң үезинде материаддыг болгаш культурлуг чаагай үүлдерни хуваарының талазынга материал талазы-биле сонуургалыг болурунуң принциви улуг ужур-дузалыг болуп турары билдингир болгай. Ол принципти тоовас чорук — чаданы арта базып, коммунистиг тургузуушкуннуң херээн кошкадыр дээни ол болур.

Материаддыг идиг бериишкиннери-биле кады бистиң ниитилелде моральдыг идиг бериишкиннери база хөлелип турар болгаш моон сонгчардаа ол улам идепкейлиг өөдлир аппаар дээрге черле билдингир. Миллион-миллион ажылчы чоннар партияның кыйгырыын өөрбишаан, боттарының бүгү-ле күштерин берип ажылдарын орадажып турар. Шыдаар шаа-биле ажылдаар, үүле болуунуң хуу эрге-ажыктарын эвес, харын база хамыктың мурнунда ниитилелдин, күрүненин эргеажыктарын бодаар чорук оларга угаан-бодал талазы-биле албан чурум болу берген болгай.

Оон-биле кады совет хамаатыларның чамдык кезээ (ол чежемейнин эвээш-даа бол) хуу өнчү дугайында биче бүржуазчы, дужүн хараар бодалдыг болуп турар дээрзин көрбес болзувусса шын эвес болур ийик. Элбекшил деп чүвени хуу өнчүнүң кызыгаар ногу-биле өзери кылдыр бодаар чорук—ол дээрге биске таарышпас, коммунизмниң херээнге таарышпас ,бодал болур, үүле дээрге энмежок хөй хуу өнчү болза чамдык үелерде ниитилел депшилгезинге моондак болу берип болур, харын моондак болуп-даа турар, ол чорук хуу өнчүтен чаңчылдарның нептередикчизи болу бээр. Ындыг хуу өнчү биче бүржуаз болуп дедир төрүттүнеринге чедирип болур. «Эт-херексел чамдыкта кижини кулданыптар, ынчангаш ол кижи эт-херекселдиң кулу аппаар үүл таваржыр» деп Н. С. Хрущев чугаалаан болгай.

Ол айтышыкынны кезээде бодаар херек. Ол айтышкын болза, Совет хамааты эргениң түс-түс хамаатыларның эрге-ажыктарынга дээй бээр эт-хөреңги харылзааларын чурумчудуп турар кезээнге үндезин үүл болуп турар.

Хамаатыларның хуу өнчүзүнге чүгле оларның хереглелин хандырарынга үндезилээн эт-хөреңги туруп болур болгаш ол эт-хөреңгини мангыстаалчак орулгалар тыварынга ажыглан болбас дээрзин төлевилелде доктаадып турар.

Сөөлгү чылдарда партияның Төп Комитеди эвилелдешкен республикаларның эргелерин калбартырынче угланган хөй хемчегларни алган. Анаа дүүштүр Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилели болза, бүгү бүгү-эвилелдиң хоойлузу болуру-биле ССР Эвилелинге-даа, эвилелдешкен республикаларга-даа ниити болуп турар, негелде хоойлузунуң ыңыг ан чугула принциптерин болунга сиңниктирген. Негелде хоойлузунуң үндезиннерин улуртулга болдуруп алгаш, эвилелдешкен республикалар боттарының чаа Негелде хоойлуларын чогаадырлар, оларга национал болгаш түс черге хамаарышкан онза үүлдерни барымдаалап, эт-хөреңги харылзааларының янзы-бүрү талаларын чурумчудар аппаар.

Бо саналдаа кирип турар хоойлу төлевилелин белеткеп турар үеде ону оваарымчалыы-биле чугаалажын көрүп турган чүве дээрзин эш Полянский дыннаткан. Ону пырлалгага пырлаан турган. Негелде хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелин бистиң хөй-ниитивистиң бүгү бөлүктери үүлүг деп көргенин чугаалажын көрүүшкүннер көргүскен.

Силер-биле бис өндүр улуг болуушкуннарның үезинде чурттап турар-дыр бис деп түңнелинде эш Полянский чугаалаан. Бистиң алдарлыг Коммунистиг партиябыстың XXII съездизи совет чуртун ажылчы чоннарының мурнунга, бүгү делегейниң улустарының мурнунга өндүр улуг перспективаларны ажыктан, оран делегейде эң-не чөптүг болгаш эң-не болбаазырангай ниитилелди — коммунистиг ниитилелди тургузарының тодаргай болгаш иле оруун айтып берген.

Коммунистиг партияның улуг программазын, бүгү кижи төрелгетенге коммунизмче орукту чырыдып турар, оран делегейге **Тайбыңны, Хосталганы, Дең эргени, Акы-дуңмалышкы** өзуну болгаш Аас-кежиин бүгү улустарга бадыткан турар амыдыралдың болгаш чоннуң аас-кежии дээш демиселдиң программалын чедишкиннинг боттандырарынга Дээди Советтиң хүлээп ап турары чаа хоойлуулар дузаны чедирер.

Негелде талазы-биле суд чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында

Национаддар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы өш Д. РАСУЛОВТУҢ илеткели

Негелде суд ажыл-чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында илеткел кылыры-биле Национаддар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы депутат **Д. Расуловка** сөс берген.

Негелде хоойлузунуң үндезиннери ышкаш Негелде суд ажыл-чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелин оелеткээрде, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин болгаш партияның чаа Программазын комиссия өарымдаалап көрген деп, эш Расулов чугаалаан.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагыырын болгаш эрге-чурумну кандыг-даа янзы-биле үрөөр чоруктарның когун үзе узуткаарын, шүүгүнүң ажыл-чорудулгазының демократтыг үндезиннерин хөгжүдүрин болгаш сайзыраңгайжыдарын хандырар сорулганы онстиң үениң ол кангамчык улуг документизинде партия салып турар.

Хамааты кижиниң хостуг чоруун хандырарынга болгаш эргелерин камгалаарынга улуг роль совет негелде чорудулгазынга хамааржыр. Судтарга көрдүүп турар хөректеринің 85-тен хөй хуузу негелде хөректери болуп турар чорук ону бадыткаан.

Партияның XXII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр боттандырып турар социалистиг суд ажылчорудулгазының демократчыдылгазы, ылаңгыя СССР-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы суд тургузуунуң болгаш суд чорудулгазының айтырыгларының талазы-биле хоойлунуң үндезиннеринде, республикаларның ажылдап кылдынган база хүлээп алдынган хоойлуларында болгаш хоойлуулар чыылдаларында тодаргай илергейлеттинген.

Ол хоойлуларының боттандырылгазының практиказы суд ажыл-чорудулгазының оларда илереттинген демократтыг эгелериниң шынныын болгаш амыдыралчы боттуун бүрүн бадыткаан. Силерге чугаалаштырары-биле кирген хоойлу төлевилелиниң үндезиннинде негелде чорудулгазының онза үүлдери барымдаалап көрдүнген ол-ла эгелер база киргилээн.

Амгы үеде негелде хөректерин тодаргайлап көөрде судтар болза чөөрби чылдарда бадылаттынган чорудулга хоойлузунуң чыылдазын удуртулга болдуруп турар. Ол хоойлу чыылдазының хөй-хөй үүлдери эргижирээн болгаш социал-политиктиг байдалдың өскерлиишкининин негелделерин харылаан шыдавас апаргылаан.

Оон ужурундан Негелде суд чорудулгазының чаа үндезиннерин ажылдап кылыры болгаш хүлээп алыры чугула апарган.

Чугаалажын көөр кылдыр кирген хоойлу төлевилели болза эвилелдешкен республикаларның хоойлудүрүм үндүрер эргелерин калбартыр талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң шиитпирлеринге үндезилеттинген. Ол болза бүгү-ле Негелде чорудулга хоойлузунга принципиалдыг болгаш ниити үүлдерни доктаадып турар. Ол үүлдер болза бүгү эвилелдешкен республикаларның хоойлу чыылдаларынга суд чорудулгазының үндезин айтырыгларын бир аай кылдыр шиитпирлээриниң юритиктиг үндезини болуп турар.

Республикаларның хоойлу чыылдаларынга национаддарның ылгаырларын болгаш чер-черниң онза байдалдарын барымдаалаан, судтуң болгаш прокуратураның ажыл-чорудулгазының, суд чорудулгазынга хамаатыларының, а ол ышкаш бүдүүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң киржириниң чурумун, хүлээп алдынган шиитпирлериниң шыныын хынаарының болгаш оларны күүседириниң чурумун бүгү талазы-биле бүрүн тодаргайлап көрген турар.

ССРЭ-ниң ниитилел база күрүне тургузуун болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаар, а ол ышкаш, совет хоойлуларны хажык чокка күүседириниң ёзузунга, күрүненин эрге-ажыктарын шыңгыы сагыырынга болгаш социалистиг ниити чуртталганың чурумнарын хүндүткеп көөрүнге — коммунизмниң ёзузунга хамаатыларны кижизидер сорулга-биле Негелде хөректерин шын болгаш дүрген көрүп, шиитпирлээри маан чокка ону чайладырының хемчээн алыр ужурлуг. Бодунун бүрүн эргелерин боттандырарда прокурор чүгле хоойлуга чагыртыр, кандыгдаа органнардан азы эрге-дужаалдыг кижилерден ол хамаарыйпас.

СЭКП-ниң Программазы-биле бүрүн дүүштүр үндезиннериниң төлевилели болза Негелде суд чорудулгазынга хөй-ниити организацияларның болгаш ажылчы чоннар коллективтериниң киржилгезинин улам ыңайгы калбарышкынын быжыглап, ону баш бурунгаар көрүп турар.

Негелде суд чорудулгазынга хөй-ниитиниң киржилгези болза судтуң улам ыңай демократчыдарынга, хөй-ниити-биле оон харылзаазын быжыглаарынга, оон кижизидилгелиг ролюн күштелдирерінге болгаш социалистиг эрге-чурумну камгаладарынга дузалаар. СЭКП-ниң XXII съездизинге кылган өтүүлүнга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны ышкаш, «Хоойлунуң күжүн-даа, хөй-ниитиниң салдар чедирер күжүн, салбырын-даа бүрүн хемчээлдин-биле ажыглаарыныче» угланган партияның шугумунга ол чорук дүгжүп турар.

Хоойлу төлевилелиниң белеткелиэн-не калбак демократтыг үндезинге чоруттунганын Дээди Советке түңнелинде айыткаары чугула деп, эш Расулов чугаалаан. Төлевилелди пырлалгага чарлаан, бүгү талазы-биле чугаалажын көрүүшкүнге ол кирген турган.

Дээди Советтен Негелде суд чорудулгазының үндезиннерин хүлээп алыры база республикаларның Негелде чорудулга хоойлуларының чыылдаларын чогаадып кылыр болгаш бадылаар деп турар чорук социалистиг шүүгү ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдар болгаш хоойлу-дүрүмнү быжыглаар дугайында программа негелделерин боттандырарының орууна чугула базым болур.

«Социалистиг эрге-чурумну улам ыңай быжыглазары, ажыл-агый-организакчы болгаш культура-кижизидилгеліг ажылды таарыштыр башкарып, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге база кижилериниң хуузунда бүгү талалыг болбаазыралынга идигни берип турар эргениң норма-чижектерин сайзыраңгайжыдары улуг ужур-дузалыг» деп, СЭПК-ниң Программазында чугаалаан.

Чогум-на харын ол идея — совет хоойлунуң болгаш совет шүүгү ажыл-чорудулгазының кижизидилгеліг ролюн күштелдирериниң идеязы, кижилериниң хуузунда болбаазыралынга идигни берип турар эргениң хандырарының идеязы Негелде суд чорудулгазының дугайында хоойлунуң үндезиннериндe өөттүр сиңниккен.

* * *

Совет хамаатыларның хуузунда болгаш хөй-ниити эрге-ажыктарының чангыс эвин бүрүнү-биле илергейлеп турар совет Негелде хоойлузун улам ыңай болбаазырангайжыдарынга чаа документилериниң чугулазын санал берген депутаттар онзалап демдеглээннер.

Цлаңгыя депутат **А. Г. Крылов** (Москва), Киргизияның даштыкы хөректер министри депутат **К. Кондучалова,** Аджар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы депутат **Р. Комахидзе,** юридиктиг эртемнериниң бүгү-эвилел институтунуң директорунуң орулакчылы, эртемнер доктору, профессор **С. Н. Братусь** олар бо айтырыгны талазы-биле санал бергеннер.

„Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургузар дугайында" ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында болгаш ССРЭ-ниң Конституциязының Кол хоойлузунуң 22 үүлүнге өскерилгелер киирер дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Хоойлузу

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургузар дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың октябрь 10-дагы Чарлыын бадылаар.

Оон-биле дүүштүр ССРЭ-ниң Конституциязының 22 үүлүнге өскерилгелерни киирер болгаш ол үүлдү мынчаар бижир:

«22 үүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказында автономнуг совет социалистиг республикалар Башкир, Бурят, Дагестан, Кабардин-Балкар, Калмык, Карел Коми, Марий, Мордва, Соңгу-Осетин, Татар, Тыва, Удмурт Чечен-Ингуш, Чуваш, Якут, автономнуг областар: Адыгей Даг-Алтай, Еврей, Карачево-Черкес, Хакас» турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1961 чылдың декабрь 8.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ V БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИНГЕ

ВЦСПС-тиң даргазы эш В. В. ГРИШИННИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Профэвилелдериниң бешки Бүгү-делегей конгрезиниң ажылыныҢ кайгамчыктыг чаагай, өөрүшкүлүг хүннерин бистер шуптувус чурттап эртирип турар-дыр бис. Бүгү делегейниң күш-ажылчы кижилериниң болгаш делегейниң калбак хөй-ниитизиниң соксаал чок кичээнгейи бо конгрессче угланган. Чугаалажып турар айтырыгларының болгаш ажылдап кылып турар шиитпирлериниң чугулазының талазы-биле конгресс делегейниң ажылчын шимчээшкининге шылгарангай черни ээлээр, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының күштерин улам ынай сырый катыштырарынга улуг рольу ойнаар деп бүзүрелдиг чугаалап болур. Конгресстиң киржикчилериниң хүрнүнда турып турар бедик болгаш чаагай сорулгаларны шиитпирлээринге бүрүн чедиишкиниг болурун пролетаржы интернационализмниң болгаш ажылчыннарның ап-сеткил катыштырылгазының принциптеринге шынчы совет кижилер конгресстиң киржикчилеринге бүгү чүректин ханызындан күзеп турарлар. **(Адыш часкаашкыны).**

Эш Луи Сайянның болгаш эш Ибрагим Захарияның ханы утка-шыварлыг иletкелдерин, профэвилелиниң бүгү-делегей болгаш национал шимчээшкининиң сураглыг ажылдакчыларының, Европаның, Азияның, Африканың, Латин Американың болгаш Австралияның хөй-хөй чурттарының ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң тодаргай чугааларын улуг кичээнгей-биле дыннадывыс. Ажылчын ангының демиселиниң байлак дуржулгазын ол чугааларда түннеп көргүскен, профэвилелериниң ажыл-чорудулгазын улам ынай хөгжүдүрүнин, оларның чаңгыс эвин ажылчын шимчээшкининиң ангы талазы-биле чайгылыш чок принциптеринге быжыглаарының чугула айтырыгларын көдүрген.

Ажылчы чоннарның ангы талазы-биле эрге-ажыктарының быжыг болгаш туруштуг камгалакчызы, делегейниң профэвилел шимчээшкининиң дешилгелиг күштерин сырый каттыштырарының төвү—Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының чайгылыш чок өзүп турар авторитединиң дугайын делегаттарның болгаш хайгааракчыларның конгресске чугаалары бүзүрелдиг хереченлеп турар-дыр. Ол чугаалар оон-биле чергелештир амгы делегейде болуп турар ханы өскерилгелерни илергейлеп турар-дыр.

Профэвилелдериниң IV Бүгү-делегей конгрезинің сөөлүнде эрткен үе социализмнин, демократияның болгаш тайбыңның күштериниң күчүлүг өзүлдези-биле онзаланып турар, ынчаарга ол-ла үеде империализмниң болгаш дайынның күштери улам ынай кошкаан, капитализмнин ниити кризизи хамылаан болгаш төрүлдээлери чадыгленген. Социализмнин маргылдаа чок артык күштерин делегейниң ийи системаларының чаржы улам бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидер талазы-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттары уламна чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турар. Социалистиг экономиканың өзүлдезинің чыл бүрүде темпилери ниитизи-биле сөөлгү он чылларның дургузунда барык 14 хуу болган, ынчаарга капиталистиг делегейде экономиканың өзүлдезинин темпилери ол-ла үеде 3—5 хууну безин ашпайн турар. Социалистиг күрүнелериниң ажылчы чоннарының кайгамчык чаагай чедиишкиннери өске чурттарның ажылчын ангызын капиталистиг дарзалга улур, боттарының амыдыралчы эргелери болгаш эрге-ажыктары дээш демиселче сорук киирип турар. Делегейниң социалистиг системазы болза, кижи ниитилелинин дешилгезинин шиитпирлиг фактору болуп, оон тайбыңга ынакшылдыг политиказы тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарынга эң чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Социалистиг күрүнелер чедиишкинниг хөгжүп турда, капиталистиг делегейде политиктиг болгаш экономиктиг туруш чок чорук улам тодаргай илереп турар. Капиталистиг системаның экономиктиг хөгжүлдезинің темпилери чамдык чурттарда бүдүрүлгениң кыдыра көдүрүүшкүнү турза-даа, улам-на ооҢхынап турар. Капиталистиг кризистер болгаш күдүлаашкыннар болгулап турар. Массалыг ажыл чок чорук капиталдың дыка хөй чурттарынга ёзулуг-ла национал хоолураашкын болуп турар. Экономиканың улам ынайгы милитаризастаашкыны ажылчын ангыга чаа-чаа аар-бергелерни таварыштырып, оон байдалын улам бавсыралып турар.

Капиталдың чурттарында «ангының тайбыны» тургустунган дээр дугайында империалистиг пропаганданың балыткаашкыннарын амыдырал бүрүн буруу шаап турар. Монополияларның халдаашкынынга улуг ажылчы чон ангы демиселинин күштелиишкини-биле харылап турарлар. Чүгле 1960 чылда безин капиталистиг чурттарга ажыл соксаныышкынныг тулчуушкуннарга 53 миллион ажыг ажылчы чоннар киришкен. Оон-биле холбаштыр, ажыл соксалыышкынныг тулчуушкуннарының хөй нуруузу ажылчын ангының политиктиг негелделери-биле сырый харылзаалыг болган. Бельгияның ажылчы чоннарының бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны, Францияның, Италияның, Японияның пролетариадының күүлүг шимчээшкиннери, АКШ-тың металлургтарының ажыл соксадыышкыны болгаш сөөлгү чылларда ажылчын ангының өске-даа маадырлыг хөй-хөй тулчуушкуннары ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнге кезээде артып калыр. Хөй миллион ажылчы чоннар бо чылын ажыл соксадыышкынныг демиселге киришкеннер. Конгресстиң бүдүүзүнде бүгү делегей Францияның национализастаттынган бүдүрүлге алырларының ажылчыннарының бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының, Англияның машина тудубчуларының узун хуусаалыг болгаш кадыг-дошкун тулчуушкуннарының, Доминикан республиканың ажылчы чоннарының маадырлыг демиселиниң херечизи болган.

Улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкини империализмге өлүмнүг согуушкунну таварыштырып турар. Сөөлгү алды чылларның дургузунда 28 чурттар политиктиг хамаарышпас чорукту чаалап алган. Хосталган чурттарның улустары колониализмниң уржуктарын узуткаарының болгаш даштыкы монополияларның мөлчүүшкүнүнден бүрүн хосталырының оруунче, боттарының демократтыг национал күрүнелерин тургузарының оруунче улам шиитпирлиг кирип турарлар. Хамаарышпас хөй-хөй күрүнелер амгы үеде делегей ареназынга социалистиг чурттар-биле кады туржуп, империализмниң агрессчи чимзениишкиннеринге улур, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демиселге улуг салыышкынны киирип турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың ажылчын ангызы бодунуң чурттарының амыдыралынга-даа, делегейниң ажылчын шимчээшкининге-даа улам улуг рольуу ойнап турар апарган.

Империализмге улур, хамаарышпас чорук дээш демиселиҢ төөгүзүнге чырыткылыг арынны Кубаның маадырлыг ажылчын ангызы ажыткан. Революстуг Куба болза, Латин Американың чурттарының бүгү улустарынга дешилгеже болгаш аас-кежиктиг келир үеже орукту чырыдып берип турар хосталганын хереги болуу берген. **(ДиҢмиттиг, үргүлчүлүлдиг адыш часкаашкыны).**

ПрофэвилелдериниҢ V Бүгү-делегей конгрези болза, социализмнин, тайбыңның болгаш дешилгенин күштерининг күчүлүг өзүлдезинин, капиталистиг чурттарда ангының болгаш национал-хосталгалыг демиселиҢ күчүлүг көдүрүүшкүнүнүн, империализмниҢ турштарының улам ынайгы сулараашкынының байдалдарында чыылган.

Бо бүгү ханы өскерилгелер делегейниҢ профэвилел шимчээшкининге илеревейн барын шыдавас турган. ДелегейниҢ профэвилел шимчээшкининде улуг дешилгелер болуп турар. IV Бүгү-делегей конгрезинің сөөлүнде үеде профэвилел шимчээшкини улам өскен болгаш быжыккан, массаларның демиселин организастаарының чаа дуржулгазы-биле баяан. Ол демиселге ажылчын ангының политика талазы-биле медерелдиг болгаш организакчы чоруу өзүп, быжыккан, профэвилелдериниҢ хөлелиишкиннериниҢ чаңгыс эви каннаалган, делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ саллары болгаш авторитеди соксаал чокка бедээн.

Бо чылларның дургузунда профэвилелдериниҢ Бүгү-делегей федерациязының ажылын эш Луи Сайянның илеткелинде бүгү талдыг көргүскен. ПБФ-ниҢ бүгү ажыл-чорудулгазы — ол дээрге, ажылчы чоннарга баяан болурунуҢ, оларның үндезин эрге-ажыктарын шиитпирлиг камгалаарының, монополияларның мөлчүлгезинге улур, дайынның кыжаныышкынынга улур, тайбың дээш туруштуг демиселдиҢ кайгамчык эки үлегер-чижээ-дир. Федерация болгаш профэвилелдериниҢ түс-түс адырлар аайы-биле улустар аразының каттыжыышкыннары профэвилелдериниҢ чаңгыс эвин хөгжүдүрүнге идигни берип турар эвээш эвес хемчегларни ап чоруткан.

Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын болгаш эргелерин камгалаар талазы-биле профэвилелдериниҢ амгы үе-чалаа хөделиишкиннериниҢ программазының төлевилелин ПБФ ажыллап кылган, ол төлевилел делегейниҢ профэвилел шимчээшкининге, бүгү чурттарның ажылчын ангызынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Хөделиш ажылдаарының программазын сонет профэвилелдериниҢ төлээлери бүрүү-биле деткип турар болгаш ону хүлээп алыры дээш бадыыаарлар. **(Адыш часкаашкыны).** Оон-биле чергелештир, программаның төлевилелинге чамдык профэвилел төптериниҢ киирип келген чазалгаларын чугаалажып көөрү чогумчалыг деп санап турар бис, ук чазалгаларны чугаалажып көөрү черле шын болур. ПрофэвилелдериниҢ амгы үе-чалаа хөделиишкиннериниҢ делгеренгей программазын бистиҢ конгрезивис хүлээп алыр дээрзинге бүзүрен турар бис, ол программа болза, делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ дешилгелиг бүгү күштерин улам ынай сырый каттыштырарының чугула чепсээ болур. **(Адыш часкаашкыны).**

ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей федерациязының политиказы ажылчы чоннарның ангы талазы-биле эрге-ажыктарының үндезининге, пролетаржы интернационализмниҢ принциптеринге тургустунганын болгаш тургустунуп турарын, ол чорук делегейниҢ ажылчын ангызының күштерин сырый каттыштырарынга идигни берип турарын сегкил ханыышкыны-биле демдеглеп тур бис.

ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей федерациязының ажыл-чорудулгазын совет профэвилелдери бүрүнүүбиле үүллүг деп көрүп турар. Социал дешилге дээш, ажылчы чоннарның дээре амыдырал-чурттулгазы дээш, улустарның аразынга тайбың болгаш найырал дээш демиселди хөгжүдеранче улганган ПБФ-ниҢ бүгү-ле хемчеглеринге совет профэвилелдери кезээде идепкейлиг киржирлер. **(Адыш часкаашкыны).**

ССРЭ-ниҢ профессионалдар эвилелдери болза, делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ чарылбас кезээ болуп турарлар. ДелегейниҢ ажылчын ангызының демиселиндеН болгаш тургустунуп турарын, ол чорук делегейниҢ ажылчын ангызының күштерин сырый каттыштырарынга идигни берип турарын сегкил ханыышкыны-биле демдеглеп тур бис.

ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей федерациязының ажыл-чорудулгазын совет профэвилелдери бүрүнүүбиле үүллүг деп көрүп турар. Социал дешилге дээш, ажылчы чоннарның дээре амыдырал-чурттулгазы дээш, улустарның аразынга тайбың болгаш найырал дээш демиселди хөгжүдеранче улганган ПБФ-ниҢ бүгү-ле хемчеглеринге совет профэвилелдери кезээде идепкейлиг киржирлер. **(Адыш часкаашкыны).**

ССРЭ-ниҢ профессионалдар эвилелдери болза, делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ чарылбас кезээ болуп турарлар. ДелегейниҢ ажылчын ангызының демиселиндеН болгаш тургустунуп турарын, ол чорук делегейниҢ ажылчын ангызының күштерин сырый каттыштырарынга идигни берип турарын сегкил ханыышкыны-биле демдеглеп тур бис.

ОктябрьниҢ социалистиг Улуг революциязының баштайгы хүннеринден эгелээн-ле бистиҢ чуртувусуҢ ажылчы чоннары бүгү делегейниҢ ажылчын ангызының мурнунга бөгүнүҢ интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турарлар. Олар ССРЭ-ге чаа ниитилелди тургузарын делегейниҢ ажылчын ангызының мурнунга, делегейниҢ хосталгалыг шимчээшкининиҢ мурнунга боттарының интернационалчы кол хүлээлгезин кыдыр санап турарлар.

Совет улус болза, чаа амыдыралдың ис баспаан болгаш берге оруктары-биле бар чоруурлар. Ол орук чиигг кызыл өөнүг чечектер-биле кажан-даа шыптынмаан турган. Дайынчы авангардынга — ЛенининиҢ партиязына баштаткан Россияның ажылчын ангызы күш-ажылчы тараачыннар-биле эвилелдежип алган, кажан дөртен дөрт чыллар мурнунда хаан чазакты болгаш капитализмни ажыл тиилээш, эрге-чагырганы бодунуҢ холунга тутуп алганда, үрелип бузулган үеттүрүлүг, хоозуроан кодээ ажыл-агыйлыг, он-он миллион бижик билбес кижилериг адыы-туренги болгаш аштаңгы чуртту ажылчын ангы эрги делегейден салгал кыдыр хүлээп алган.

Бөгүн бисте чүү-ле бар болдур, оларны шупгузун бистиҢ улус боттарының күш-ажылы-биле, чүгле күш-ажылы-биле, улуг күжениишкиннериҢ болгаш чарыгдалдарының ачызы-биле, деннээр чүве чок бергелерни болгаш четпес чүүлдерни ажып эртиш турган чедип алган. Совет Эвилели барык 30 чылдарының дургузунда чаа ниитилелди кара чааскаан тургузарының оруу-биле, улурланыышкак капиталистиг бүзүүлээшкин үезинде туруп келгени-биле ол бергелер улам ханылаан турган. ИмпериалистерниҢ бистерге албадааны хоозуралыг дайыннары, бүзүү шаптырган улус ажыл-агыйын катап тургузары бистиҢ күрүневистиҢ доктаап туруп келгени 44 чылдарының барык ийи он чылдарының дургузунда болуп келген.

Совет улус кадыг-берге шылгалдаларны алдарлыы-биле тудуп эрткен. Ол болунуҢ деннеп чижеглээр чүве чок демиселин чорудуп турган, аңы талазы-биле бодунуҢ акы-дуңмалышкыларының — бүгү делегейниҢ ажылчы чоннарының деткимчезин доктаамал ап келген. **(Адыш часкаашкыны).**

Коммунистиг партияга, улуртурган бистиҢ улус шылгарангай күш-ажыл-биле чуртту мурнакчы экономиктиг, техникалыг, эртемниг болгаш культуралыг күчүлүг болгаш чечектелип турар социалистиг күрүне кылдыр чаартып чуртускан. Шазында экономика талазы-биле колкол капиталистиг чурттардан 50—100 чылдарга хожулап чыдып калган турган бистиҢ төрээн чуртувус амгы үеде делегейниҢ ийиги индустриалдыг чурту болуп турар болгаш экономика талазы-биле эннe хөгжээн чурт — Американың Каттышкан Штаттарын бүзүрелдиг-биле чедип бар чоруур. **(Адыш часкаашкыны).**

Ажылдаар, дыштаныр, өөренир эргени, кырып-назылаанда болгаш аарыг-аржыкка таварышканда материалдыг хандырылганы алыр эргени социализм совет кижилерге хөрек кырында тыпсып берген. Ажыл чөхталыр чорук өрткен үе бооп узуткаттынган. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда ажылчыннарның боттуг ажыл төлевири 5,8 катап, а тараачыннарның орулгазы—6-дан хөй катап көвүдээн. ССРЭ-де алды-чеди шактыг ажыл хүннерин доктаалып турган. Чүгле сөөлгү беш чылларның дургузунда безин бистиҢ чуртувустуҢ 50 хире миллион хамаатылары чаа, чаагайжыны туттунган квартираларны алганнар. Совет ажылчыннарның 40 хуузу болгаш колхозчуларның 23 хуузу ам безин ортумак болгаш дээн эртемниг апарганнар. Үнүүрүг-дадывырларны долузу-биле соксадыры эгелеттинген. Социал камгалалдың калбак системазы дээрге социализмниҢ чаалап алыышкыны болур, ынчангаш ону бисте күрүненің күсели-биле долдур боттандырып турар болгаш бүгү-ле ажылчыннарга, албан-хаакчыларга хамаржыр.

БистиҢ чуртувуста чаа кижи өзүп, тывылган. Боттарының деннээр чүве чок космиктиг ужудуушкуннары-биле өртемчейниҢ делгемнерин кижи төрелгетенге ажыдып берген, совет улустуҢ маадырлыг ооллары — Юрий Гагариннің болгаш Герман ТитовтуҢ эрес-дидим чоруктарындан бистиҢ үлегүрүвүстүп, эртемивистиҢ болгаш техникавыстың канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннериниҢ ангыда чүүлдерни база чайыннанчаа-биле көргүзүп турар. КижилерниҢ талантыларын болгаш мергежилдерин хостааш, тургузукчу күш-ажылды болгаш сорук кирген чогаадыкчы чоруукту кылырынга кижи бүрүзүнге ёзулуг хосталганы берген социалистиг тургузугнуҢ улуг амыдыралчы күжү ол чоруктардан база илереттинин турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Амгы үеде бистиҢ чуртувус бодунуҢ хөгжүлдезинин төөгүлүг чаа үечадазынче эгелеп киришкен. Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязының XXII съездизи коммунистиг ниитилелди тургузарының өзүр улуг программазын хүлээп алган. 20 чылдар хуусаалыг ол Программаны боттандырганының түннелинде бистиҢ чуртувуска коммунизмниҢ күчүлүг болгаш бүгү талазы-биле хөгжээн материал-техниктиг базазы тургустунган турар. Ынчангаш чурттакчы чоннуҢ делегейде эң бедик амыдырал деннели чедип алдынар, материалдыг болгаш культурлуг чаагай үүлдериниҢ байлакшылы тургустунар. 20 чылдың дургузунда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның боттуг ажыл-төлевири барык 3—3,5 катап, а тараачыннарның орулгалары—4-тен хөй катап улгадыр. ССРЭ ынчан эң-не кызка-даа болза, оон-биле кады эң-не хөй төлевирни бээр ажыл хүннүг чурт болу бээр.

Коммунизмни тургузарының программазы — ол дээрге, чоннуҢ ачыкежиниҢ программазы. Ол программа ажылчы чоннарның эң-не чаагай күзел-соруунга дүгжүп турар болгаш ону бистиҢ бүгү чонувус болгуның хан-дамырындан тудуш төрээн хереө кылдыр хүлээп алган. Коммунистиг ниитилел—ол дээрге, эң-не сайзырангай болгаш чөптүг ниитилел, ол ниитилелге бүдүрүкчу күштерниҢ, эртемниҢ болгаш культураның эң-не бедик чечектелиишкини чедип алынар, чоннуҢ өзүлүг эрге-чагырганы, эң-не калбак демократия, күрүнени өргелеп башкарарынга, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун улуртурунга бүгү хамаатыларның эң-не идепкейлиг киржилгези хандыртынган турар.

Коммунизмни тургузарының программазы болза, тургузуушкунунуҢ кайгамчык улуг планнарын амыдыралга боттандырарын холга алган Совет күрүненің тайбың күзелдерин илергейлеп турар. БистиҢ программавыс бүгү делегейге кайгамчык улуг ужур-дузалыг, хосталгаже, тайбыңче болгаш аас-кежикче орукту бүгү улустарга айтып берип турар. **(Адыш часкаашкыны).**

БистиҢ партиявыстың XXII съездизинің хүлээп алганы СЭКП-ниҢ улуг Программазының ужур-дузазын кулуулаарының империалистерниҢ болгаш оларның пропагандазының оралдажын турарын оон-биле холбаштыр чугаалавайн барып болбас. БистиҢ планывысты олар хоозун, күүсеттинмес план кылдыр көргүзүп, өске талазында ССРЭ-те коммунизмни тургузарының программазын улустардан чажырарын азы оон бүгү делегейге кайгамчык улуг ужур-дузазын безин-чадаарда бичеледирин оралдажып турарлар.

Ынчалзажок, ол дээрге, чаржынчыг оралдажыышкыннар-дыр. Делегей хөгжүлдезинин шимчээшкинин доктаадып болбазы ышкаш, ол улуг документиниҢ ужур-дузазын кулуладып, ону чажырып болбас. Күш-ажыдың бүгү кижилериниҢ чыыткылыг келир үезинин чырык дүнүн карангыладып болбазы ышкаш, коммунистиг тургузуушкуннуҢ кайгамчык улуг планының шылгарангай ужур-дузазын чавызадып болбас.

БистиҢ чуртувустуҢ профэвилелдери бүгү совет улус-биле бир дөмей, коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын изин-биле чүүлдүгзүнүп көргеннер. Ол программаны амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынга олар амгы үеде бүгү-ле күштерин салып турарлар.

ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкуннуҢ бүгү үе-чалаларында совет профэвилелдер чурттуҢ ниитилел, ажыл-агый болгаш культура амыдыралынга улуг рольуу ойнап келгеннер. Чаа ниитилелди тургузарының профэвилелдериниҢ эң-не идепкейлиг болгаш дорт киржилгезинин практиказы — ол дээрге, делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ төөгүзүнде чаа үүл-дүр. Эрге-чагырганы ажылчы чоннарның чаалап алганының сөөлүнде бистиҢ чуртувуска болган политиктиг, экономиктиг болгаш социал, чаартылгаларны ол практика илергейлеп турар.

Социализмни тургузуп турар чүгле ажылчын-тараачын күрүнеге профэвилелдер экономиканы хөгжүлеринге, бүдүрүлгени улуртурунга идепкейлиг киржири, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуҢ планнарын күүседиринче массаларны организастаары, ниитилелдиҢ ажыл-хөректерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле кириштирери ышкаш ындыг хүлээлгелерни ап турар. Профессионалдар эвилелдериниҢ ажылчорудулгазының ёзулуг чечектелиринге бүгү-ле байалдарны социализм тургускан, ынчаарга эрге-чагырганы пролетариаттың чаалап алганының сөөлүнде профэвилелдери чаа ниитилелдиҢ кол тургузукчузу апаар деп, В. И. Ленин өөреткен.

Совет профэвилелдериниҢ ролю соксаал чокка өзүп турар. КоммунизмниҢ материал-техниктиг базазын тургузар, материалыг болгаш культурлуг чаагай үүлдерни тургузарын бүгү талалыг көвүдедир дээш, ажылчы чоннарның амыдырал деннелин чайгылыш чок көдүрер дээш идепкейлиг демисежирин профэвилелдер болунуҢ төп сорулгазы кылдыр көрүп турар.

Ол сорулганы боттандырарынга бистиҢ профэвилелдеривис улуг эргелерни эдилеп турарлар. Профэвилел организациязының ажылчорудулгазының хостуун совет хоойлу бүрүнү-биле камгалап турар.

Улус ажыл-агыйын болгаш ажылчы чоннарның материал-амыдырал хандырылгазының бүгү участоктарын база культура тургузуушкунун удуртурунга профэвилелериниҢ ролюн улам ынай күштелдирерин коммунистиг ниитилелди тургузарының программазы көрүп турар. БистиҢ амыдыралывыстын, күрүне болгаш ниитилел хөректерин эргелеп башкарарынга массаларның калбак киржилгезинче угланган ёзулуг улусчу социалистиг демократияның дүрүм ёзугаар чүүлү шак ында.

Эштер! Совет улустуҢ бүгү делегейге төөгүлүг типилелгелери, социалистиг кады ажылдажылганың бүгү чурттарының кайгамчык улуг чедиишкиннери империализмниҢ калчаалыг дембээрээшкинин хайныктырып турар. БистиҢ кайгамчык улуг планнарывыстың боттанышкынын мөөнүжктаар, бистиҢ бурунгаар шимчээшкинивисти доктаадыр дээш делегейниҢ реакциязы кандыгдаа хем-буруулуг үүлгедиглерни кылырынан чалданмайын турар. БодунуҢ ирээн болгаш буступ өөжүп турар тургузуу дээш империалистерниҢ өлүмнүг көргүшкунун социализмниҢ типилелгелиг базымы болуруп турар, ынчаарга социализмниҢ гугунуҢ адаа-биле кижи төрелгетениҢ үштүҢ бир кезин хостуг болгаш аас-кежиктиг амыдыралды тургузуп турар.

БолунуҢ тергиделин кандыг-даа өртек-биле хевээр арттырар дээш империалистер дайынның халавынче улустарны киир иделинге беленнер. Ынчалзажок, Совет ЭвилелиниҢ болгаш социалистиг бүгү лагерьниҢ күүзүү, янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелериҢ тайбың кожахелбээ догуннаашкынының политиказын социалистиг лагерьниҢ быжыы-биле боттандырып турары, чер бөмбүрзээниҢ бүгү-ле диптеринде тайбынга ынакшылыг күштериҢ өзүлдези чаа дайынны империалистериҢ кыпсырын болдурбаан болгаш тайбың амыдыралың чаагай чүүлдерин ажылчы чоннарның ажыглаар аргазын хандырган. **(Адыш часкаашкыны).**

Тайбыңны камгалаарының, империалистиг дайын кыпсыкчыларын чүгеннээриниҢ айтырыглары амгы үениҢ эң-не чидиг айтырыглары болуп турар. Америк империализме баштаткан делегей реакциязы бодунуҢ кижи көөр хөөн чок планнарынан ойталаваан, чепсегелениишкиннерни эндере бүдүрерин үрүлүдүрерин үламчылап, хосталгага ынакшылдыг улустарга улур агрессияны болгаш өөнчүк-чөнгээни чоруулуп турар. Дээре амыдыралче улус массаларның чүткүлүн кайда болдунар-ла болдур, АКШ-тың империализми бүгү-ле черлерде базып, чонга улур реакциялыг ёзу-чурумнарны деткип, хосталганын боой гулукчузу, делегейниҢ каргыс шыгдаазы болуп турар.

Дайын калчааараашкынын өөскүтпүшаан, делегей байдалын янзы-бүрү аргалар-биле чидиглендирбишаан, империалистер агрессчи бөлүглелдериҢ бүдүн системазын тургузуп, делегейни шериг базаларының сырый четкизи-биле шорбаштырганнар. Ол шериг бөлүглелдерин болгаш баазаларын хамыктын мурнунда социалистиг күрүнелерге улур угландырган. Моон-биле кады АлжирниҢ болгаш ЛаостуҢ, Кубаның, АденниҢ болгаш Бизертаның чижээ империализмниҢ өске сорулгазын—улустарның национал-хосталгалыг болгаш демократтыг демиселин базарын база илередип турар.

Боттарының дайын белеткээр кемниг планнарын боттандырбышаан, империалистер делегейниҢ дүшкүүрлүг чоруу дээш бурууну социалистиг чурттарже чүүй каарын оралдажып, Совет ЭвилелиниҢ тайбынга ынакшылдыг политиказын янзы-бүрү арга-биле хажыдып турарлар. ССРЭ-ге болгаш бүгү социалистиг демчаттыштырылгазынга удур оларның нүүлдүг пропагандазы, оларның хоралыг антикоммунизми дайын белеткелиниҢ, улустарның дешилгезинче, аас-кежиинче болгаш чечектелиишкининче чүткүп турар күштерге удур демиселдин чардыпмас кезии болуп турар. Империалистер болгаш оларның чалчалары улус массаларны төөредирин, оларны аңы демиселинден чардыктырарын, социалистиг чурттарда боттарының акы-дуңмаларынга удур дайылдажырынче албадаарын оралдажып турар.

Оон ужурунда НАТО чурттарның башкарыкчы бөлүктери герман тайбын кереэзин чарар дугайында совет саналдарны долгандыр дайын калчааараашкынын өөскүткени ол эвес деп бе? А совет саналдарның сорулгазы чүдел? Европага делегейниҢ ийиги дайынының артыышкынарын узуткаар, барыын-герман адаазырактарның болгаш милитаристерниҢ оруунга моондакты тургузар. Анаа — тайбынга ынакшылдыг саналга — АКШ болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилери бөө-чепсектиҢ кыжаныы-биле харылап, боттарының шериг күштерин болгаш чепсегелениишкиннерин, оон иштинде ракета-ядролуг чепсекти улам калчаалыы-биле өстүрүп туруп бергени ол ышкажыл.

Мындыг байдалдарда совет кижилер боттарының чуртунуҢ камгаланыр аргалыын быжыглаары-биле өргежок чугула хемчеглерни албайн барып шыдавас турган. Совет чазак, чүрек хараадап саргыы турда-ла, ядролуг шенелдерни чоруткан. Ядролуг чепсектиҢ шенелдерин катап эгелээринче Совет Эвилелин албадаан чылдагааннарны тайылдырлавышаан, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы Н. С. ХрущевтуҢ чугаалааны болза:

«Маргылдаалыг айтырыгларны кыжанығының аргазы-биле болгаш дайынның аргазы-биле шиитпирлээринче чүткүп турар империалистиг күрүнелер бистиҢ тиилеттирбес күжүвүстү, бистиҢ чепсээвистин боттуг күчүзүн кезээде көрген турар ужурлуг. Бир эвес Совет Эвилели — экономика, культура, эртем болгаш техника талазы-биле аажок улуг чедиишкиннерни чедип алган, бодунуҢ Чепсектиг Күштерин чогуур бедикке тургузаар аргазы бар күчүлүг социалистиг күрүне ол арганы тайбыңны камгалаарынга ажыглавас болза, кижи төрелгетен ындыг чергелиг аамай чорук дээш биске кажан-даа өршээл көргүспес ийик».

Совет ЭвилелиниҢ профэвилелдери болгунуҢ Чазаанның камгалал хемчеглерин, изин-биле чүүлдүгзүнүп көрген. Совет чазактың аргажоктуҢ кырындан кылган базымнарын дыка хөй чурттарның ажылчы чоннарының шыны-биле билип алганын сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис, чүге дээрге, бистиҢ күрүневистиҢ тайбың политиказының өскерилге чогунга улустар ханызыбиле бүзүреп турар, Совет ЭвилелиниҢ камгаланыр күчүзүнге бүзүрен турар, чаа дайынны империалистерниҢ өөскүдүп үнүүреринің оруунда идегелдиг мөөндакты ол камгаланыр күчүде деп көрүп турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Улустар аразында тайбың болгаш найырал дээш шылгарангай демиселди эш Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан Совет чазак дайынны кижи ниитилелиниҢ амыдыралындан кезээде чайладыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Совет Эвилели маргылдаалыг айтырыгларны тайбың таарыштыр шиитпирлээр дээш, улустарның бүгү-ниити тайбыны болгаш айыыл чок турар чоруу дээш кезээде демисежип келген болгаш демисежир-даа. **(Адыш часкаашкыны).**

Совет профэвилелдери Совет чазактың тайбынга ынакшылдыг политиказын бистиҢ бүгү улузувус-биле бир дөмей чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар, ол политиканың эң чугула принциви болза, янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелер-биле тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынны хандырары болур. ССРЭ-ниҢ ажылчы чоннары тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар, бистиҢ чуртувустуҢ экономиказын болгаш культуразын хөгжүдүрүнин айытынган планнарын боттандырар дээш бүгү күжениишкиннерин салыр, оон боттаныышкыны чүгле тайбыңның байдалдарында болдунар аргалыг. Ону бистер бодувустуҢ чугула сорулгаларывыс, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының мурнунга бодувустуҢ интернационалчы хүлээлгевис кылдыр санап турар бис.

Дайын халывындан кижи төрелгетенни камгалап алырынче эң шын болгаш идегелдиг орук — ол дээрге, делегейниҢ шыңгыы контролю-биле чепсегелениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алыры-дыр. Каттышкан Нациялар Организациязының чугаалажып көрүүшкүнүнде турар сураглыг совет саналдар ол сорулганың боттаныышкынынга бараан болур.

Бир эвес бо сорулганы шиитпирлээри чедип алдына бээр чүве болза, дайынның айыылындан, шериг чарыгдалдарының үүргезинден хосталган чер кырында бүгү кижилерниҢ сагыш-сеткили кайы хире ооҢхургаар эртик. Чепсегелениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырары дээш, ядролуг шенелдерни соңгаарладыышкын чокка хоруудаар, атомнуг чепсекти бүдүрерин соксадыр болгаш оон курлавырларын узуткаар дээш бүгү делегей кампаниязын калбартыр дугайында саналды изин-биле деткип турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Совет профэвилелдер делегейниҢ профэвилел шимчээшкининиҢ янзы-бүрү отрядтарының сырый каттыжыышкыны дээш, тайбың дээш, дээре амыдырал дээш демиселге ажылчы чоннарның хөделиишкиннериниҢ чаңгыс эви дээш чайгылыш чокка демисежип турар. ПрофэвилелдериниҢ IV Бүгү-делегей конгрезинің соонда совет профэвилелдериниҢ интернационалчы харылзаалары улам калбарган. Ам бис делегейниҢ 90 чурттарының профэвилелдери-биле харылзааны тудуп турар бис.

Совет профэвилелдери профэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязына бактаавайн турар дыка хөй профтөптери-биле төлээлерни солчуп, хөй айтырыгларның талазы-биле кады көдүрүп үнүп турар. Совет профэвилелдер Великобританияның, Австрияның, АКШ-тың, Скандинав болгаш өске-даа чурттарның профэвилелдери-биле харылзааларны хөгжүдери дээш болдунар-ла бүгү үүлдерни кылып турарлар. Ол харылзаалар боттарының эки талалыг түннелдерин берип турар.

БистиҢ делегей харылзааларывыс профэвилелинин Бүгү-делегей Федерациязының чорудун турары, бүгү угланыышкыннарның профэвилел организацияларының хөделиишкиннериниҢ чаңгыс эвинің политиказынга боттарының дуржүп, улустар аразынга тайбынны болгаш найыралды быжыглаарының хөрөөнге, делегейниҢ профэвилелиниҢ чаңгыс эвин хөгжүдүринге бараан болуп турар.

Совет профэвилелдер профэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязының инициативазын ёзугаар чорудун турар эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-делегей кампаниязынга идепкейлиг киржип, капиталистиг чурттарның ажылчын-нарынга оларның чөптүг негелделери дээш демиселинге деткимчени көргүзүп, профэвилелдериниҢ эргехемчеглериниҢ хажыдыышкыннарынга, ажылчыннарга удур хоойлужудулганы чорударынга, профэвилел ажылдакчыларын болгаш тайбын талалакчыларын тудуп хоруудаарынга шиитпирлиг улурланып келген. Ажылчын болгаш профэвилел шимчээшкинин базарыбиле капиталистернин ажыглап турары полицейжи арганларын совет профэвилелдер ПБФ-биле болгаш оон национал организациялары-

СЪЕЗДИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИ БОТТАНЫЫШКЫНДА

Малды хүр кыш ажырар дээш

МАССАЛЫГ ООЛДААШКЫН

САРЫГ-БЕЛ. «Шекпээр» совхозтуң Аяңгаты салбырының малчыннары бо чылын кышка белеткелди организастыг чоруткан. Кыштаглар хогуур үезинде септеттинген, ниитиниң малынга кажаалар четче хандыртынган. Салбырның эргелекчизи эш Сүрүнүң редакцияга дыңнатканы болза:

— Амгы кол кичээнгейни кышкы мал ажылынче угландырып турар. Кыштагларже мал чеми сөөртүрүнге беш шанактыг аттарлыг тускай звенону быжыглаан. М. Седенбалдың ол звенозу сөөлгү хүннерге чедир 200 тонна сигенни, 3,5 тонна дусту болгаш 4 тонна суланы кыштагларда чедирген. Сүтбаршан феромазында мал чеминиң курлавырын база улам-на көвүдеп турар.

Бо хүннерде салбырның шээр малы массалыг оолдап эгелээн. Төрээн 700 ажыг хойдан үгле алды хураган чедир алдынмаан, өскелери шупту менди, кончуг эки доругун турар. Малдың чаш төлүн менди хүлээп алыр, эки өстүрер талазыбиле үлегерлиг мурнакчыларны илередири чугула.

Бо чылын тыва хой бүрүзүнден 1,8 кг дүк алырын хүлээнгеш, херек кырында 2 кг дүктү кыргып алган, төрүүр 100 хойга онаштыр 130 хураган доруктуруп өстүрер дээнин ам 150 баш чедирип турар эш Лопсаңның ак-сеткилдит күш-ажылы өскелерге айтыкчы үлегер болуп турар. Ол малчынның коган хоюндан бо хүннерде төрээн 206 хойнуң хураганнары шупту менди.

Эш Лопсаңның кыштаа арыгшевер, ында кажаалары малга таарымчалыг. Бо чылын ол 60 центнер сиген белеткеп алырын хүлээнгеш, херек кырында 100 ажыг центнер сигенни кыштаанның чанында белеткеп алган. Ол ышкаш эш Элбек-оолдуң 70, эш Чалбый-ооллуң 50 хойлары төрээн, оларның хураганнары база кончуг эки доругун турар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын танышкаш, малчыннар улам сорук кирген ажылдап турар. Хүр чыл ашкан малдың продуктулуу-даа бедик, ооң чаш төлү-даа боткур болур. Тыва АССР-ниң Дээди Советинге сонгулдалар хүнүнге күш-ажылы белектиг ужуржыр дээш чарыш малчыннар ортузунда улам калбарыш турар.

Салбырның малчыннарында

Бистиң чуртка коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын — партияның өндүр улуг Программазын амыдыралга боттандырар дээш СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген кедээниң ажыл-ишчилери бедик кедүрүлүшкүнүг ажылдап турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының малчыннары кыштаглаашкынны бо чылын организастыг чоруткан. Эъжиниң комплексилиг бригадазында хойжулар он чеди кезек черде турар. Хойжуларның аразында социалистиг чарышты калбарткан. Ооң түннелинде ниитизбиле 4112 баш хой немежир. Совхозтуң дирекция чери бригадага тускай автомашинаны быжыглаан, ооң-биле мал чеми сигенни, саванны үргүлүү сөөргүп турар. Баштайгы удаада шанактыг аттыг, тевелиг сөөртүкчүлер ыраккы хойжуларга суланы, дусту сөөргүп чедирген. Малдың чемин чөп ажыглаары-биле малчын бүрүзүнде хуваалданы тургускан.

Хайыракан салбырында үлегерлиг ажылдап турар малчыннар эвээш эвес. Хойжу эш Ондар Сүктержик хой ажылынга он чыл ажып турар. Ооң коданында 440 ажыг хой бар, оларның чөрби ийиден өскелери төрүүр хойлар. Кадарчы эрткен чылын хүлээлгезин багай эвес күүсеткеш ам чаа хүлээлгени алган. Ол төрүүр үүс хойдан 110 хураганны бүрүн камгалап албышаан, бир хойдан 2,5 кг дүктү кыргын алыр хүлээлгени алгаш, хойжу эжи Хөвалыг Бактыг-ооллу чарышка кыйыргган.

Кадарчы О. Сүктержик Эъжиниң Улуг-Ужарда кыштаанның кажаазының иштин болу арыглап, чылыглап алган. Ийи үүс баш хураган түрүр кажаадан аңгыда ам бирээни болу немей тулуп алыр деп турар. Хойнуң массалыг ооллашкынының үезинде ажылдаар сакманщиктерни амыгаштан белеткеп, дугуржуп алган.

— Кадалыма турар хойларымны гарып боозадылгага бүрүн киирген мен, ооң соонда кошкарларны база салган. Олар чаа чылдың эгезинден ооллап эгелээр. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге күш-ажылчы үлүүмнү киирип, алтан социалистиг хүлээлгемни күүсеп болур аргаларым бар—деп, ол бүзүрелдиг чугаалап турар.

Дарым-оол Тюлюш салбырда эки кадарчыларның бирээзи. Ол он дөрт чыл мурнунда мал ажылынга кирген, кылбаан ажылы-даа чок: чылгы кадарчызы, хаван, бызаа, эът ажаакчызы болгаш өске-даа ажылдарны кылып келген. Чүгле чылгычы болуп он чыл ажылдаан. Бо чылдың мартка чедир үүс ажыг бызааны эки ажааган, кажан дужаан берип турда бирээниң ортумак деңгизи 70 кг чедип турган. Ам сувай инектер хүлээп алган, ону Эликтиг-Алаакта эки кадарып турар, оларның күжү эки.

Эш Дарым-оол чоннуң бедик хүндүткелин чаалап алган болгаш Хайыракан кедээ Советтиң депутады, Соцүкчуларның мурнунга отчёдун берип турда, чамдык назылап кыраан ажылчыннарның талазындан күрүне дузаламчызын көргүзериниң айтырыы кедүрүлген. Депутаттың кирижилгези-биле ам чеди ажылчын күрүне пенсизин доктаамал ап турар апарган. Хөй-ниитичи эш Дарым-оол салбырда улусчу дружинаның командириниң оралакчызында эки ажылдап турар. Хөй-ниитинин чурумун үрээн, ниитиниң өнчү-хөренгизин карак ажыттаан чамдык ийи-чаңгыс кижилерни тып илередиринге идепкейлиг киржип турар.

Ынчангаш салбырда үлегерлиг малчыннарның ажылын өскелерге нептередири партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларның чугула соруглазы.

А. ДОНГАК.

Улуг-Хем район.

Тодаргай ажыл-херектер

БИЧЕ-ТЕЙ. «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбыры кышка белеткелди мурнуку чылдардан дээре организастаан. Салбырның эргелекчизи эш Төмүр-ооллуң редакцияга дыңнатканы болза:

— Бо чылын чаа 4 кыштагларны немей туткан, а бар кажаалларның капитал болгаш үүрмек септелгезин чогуур өйүнде кылган. Ниитиниң малынга 1200 тонна сигенни, 207 тонна силосту база саван болгаш өске-даа чемнерни белеткээн.

Хүр чыл ашкан малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төлү-даа боткур болур. СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин боттандырышаан, ниитиниң малын менди, толуг болгаш чылыг кышталадырынче салбыр кол кичээнгейни салып турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинге сонгулдаларга хөлбаштыр массаполитиктиг тайылбыр ажылдарын амгы сорулгаларны чедишкиннинг боттандырарынче угландыр калбартып турар. Келир чылдың дужүдүнге 1160 центнер кызыл-тасты, 400 центнер чинге-тарааны болгаш өске-даа үезинин белеткээн.

Хойжу-биле ужуражылга

Кедээ клубка суурнуң чуруттакчылары чыглып келгеннер. № 1 салбырның мурнакчы хойжуларының бирээзи Иргит Доржу-биле ужуражылга кежээзин аңаа организастаан. Иргит хой ажылынга 1959 чылдан бээр ажылдап келген. Ол ажылдап келге-ле 5000 хире хураганнарны төрээн колхозунга калык-шыырак кылдыр азырап берген. Хой ажылынга канчаар ажылдап эгелээнин, ажылдап турган кандыг бергелерге таварышканын болгаш хойну канчаар семиртип, одарладып турарын ол аныяктарга чугаалаан. Иргит бо чылын 100 хураганнар камгалап алыр хүлээлгезин күүседирибиле кызымаккай ажылдап турар.

Моон соңгаар ол СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседири-биле улам-на кызып ажылдаарын хүлээнген. Аныяктар ол кежээге мурнакчы хойжунуң арга-дуржулгазындан хөй түүлдерни билип алганнар. «Тээли» совхозтуң № 1 салбырының клузунга ындыг кежээлерни эрттирип турары сөөлгү үеде чаңчыл апарган.

Х. АЛДЫН-ООЛ.

Бай-Тайга район.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИ

ЛЕНИНГРАД. СЭКП-ниң XXII съездизи чоруп турар хүннерде Киров заводунга патриоттуг чаа шимчээшкин төрүттүнген. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының темпилерин дүргедедири дээш социалистиг чарышты эгелээрин бөлүк чаартыкчылар саналдаан. Чыл бүрүзүнде ийи чылдың нормаларын күүседип турар кылдыр мурнакчылар шиитпирлээн. Ажылчын черлерге депшилгелиг технологияны болгаш ажылдың мурнакчы аргаларын нептередириниң аргазыбиле боттарының мергежилин үргүлчү бедидип турган, чеди чылдың төнчүзүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң СЭКП-ниң Программазында 1970 чылда күүседир кылдыр көрдүнген нормазын чедип алыр дээрзин олар хүлээнген.

СЭКП-ниң Ленинград хоорай комитединиң бюрозу Киров заводтуң чаартыкчыларының эгелээшкинин чүүлдүг деп көрген болгаш ону хоорайның бүгү бүдүрүлгелеринге нептередирин саналдаан.

ЧУРУКТА: чаа эгелээшкинниң эгелекчилериниң бирээзи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы А. И. Шалюхин. Чеди чылдың эгезинден бээр чеди чыл нормазын ол күүсеткен. Чылдың төнчүзүнге чедир сес чыл нормазын күүседир деп ол шиитпирлээн.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ОБЛКҮҮСКОМДА

Чарыштың түннелинде

1961 чылда хой кыргыырының талазы-биле «Республиканың эн дээре кыргыкчызы» болгаш «Республиканың чемпиону» деп ат дээш республикага чоруткан муң ажыг кижи киришкен чарыштың түннелин ажылчы чоннар депутаттарының область Советиниң күүскому чугаалажып көрген.

Хой кыргыырының талазы-биле **«Республиканың чемпиону»** деп атты тывыспышаан, 50 рубль түннүг акша-биле Тес-Хем районнуң **Даңгына-Хөрүк** колхозунуң кыргыкчызы, хүнде 70 хойну кыргыыр турган, 87-ни кыргаан **Ликшат Даш-оол** биле Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң кыргыкчызы, хүнде ортумаа-биле 50 хойну кыргыыр турган, 65-ти кыргаан **Рая Эзшпеек** оларны шаңнаан.

«Республиканың эн дээре кыргыкчызы» деп атты тывыспышаан, 10 рубль түннүг акша-биле Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң кыргыкчызы, хүнде 33 хойну кыргыыр турган, 54-тү кыргаан **Валентина Трофимовна Чернова**, «УТКА 25 чылы» совхозтуң кыргыкчызы, хүнде 65 хойну кыргып турган **Борбак Булчүн**, «Элегес» совхозтуң кыргыкчызы, хүнде 48 хойну кыргыыр турган, 54-тү кыргаан **Галина Александровна Янова** оларны шаңнагылаан.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң кыргыкчылары: хүнде 26—30 хойну, а чамдыкта 50 чедир кыргып турган **Варвара Саморокованың, Мария Притворованың, Елена Чупраковананың**, эр кижилериниң аразында Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда хүнде 60 хойну кыргып турган **Донгак Сандактың**, «Элегес» совхозта — 67 хойну кыргып турган **Монгуш Сарыг-ооллуң**, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунда — 50 хойну кыргып турган **Оюн Бадыныңың**, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда — 50 хойну кыргып турган **Донгак Очурнуң** эки ажылдаапын база демдеглегилээн.

Бо шиитпирни өзугаар 1961 чылда хой кыргыыр талазы-биле «Республиканың эн дээре кыргыкчызы» болгаш «Республиканың чемпиону» деп ат дээш чарыштың тиилекчилеринге доктааткан шаңналарны тыпсырын областың кедээ ажыл-агый эргелелинге хүлээткен.

1962 чылда хой кыргыырының талазы-биле Оренбургтуң аргазын шингээдип алырының белеткел ажылдарын, семинарларны чоруларын айытпышаан, «Эн дээре кыргыкчы» болгаш «Чемпион» деп ат дээш чарыштың негелделерин чогуур үезинде чогаадып кылырын база ол негелделерни колхозтарның болгаш совхозтарның кыргыкчыларының кылбак массазынга чедир таныштырарын областың кедээ ажыл-агый эргелелинге, совхозтар трезинге болгаш райкүүскомнарга хүлээткен.

Ажыл-ишке үлегерлиг

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң Чаа-Суур школазының өөредилге чылынга белеткели чыл бүрү эки болуп турар. Бо талазы-биле ооң ажыл-агый эргелекчизи М. Майындының эки ажылын демдеглээри чугула. Ол ажылга эш Майынды ам тос чыл болган.

Ажыл-херекти шын организаттаарындан аңгыда, ооң боду өлүмүн каш мергежилдерни база шингээдип алган. Эш Майынды ам печка салырының, шкаф кылырының, соңга рамалары чазаарының мастери апарган. Школаның стол, сандай септелгезин ол боду кылып ап турар.

Бодунуң политиктиг билиин бедидериниге эш Майынды база улуг чүүлдүг. СЭКП төөгүзү өренир бөлгүмүнү ол идепкейлиг дыңнакчызы. Чагыдып алган «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарны ол үргүлчү номчуп, чуртта болгаш делегейде байдалды ооң билип ап турар.

С. ТАСПАЙ.

Шаңчы бригадазынче кичээнгей салыр

Шаңчының ховуларын тараа культураларын бүдүрериниң талазы-биле сөөлгү чылларда Улуг-Хем районнуң, харын-даа республиканың девискээринде чугула участоктарның бирээзи болуп келгени билдингир. Ооң-биле чергелештир ниитиниң мал ажылын өстүреринге, ооң продуктулуун бедидеринге база кончуг таарымчалыг чер. Чижээ, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу бо чылын аңаа тараа болгаш өске-даа культураларның 3 мун га хире черге тарылгазын кылгаш эн бедик дүжүүтү алган. Ол чорук совхозтуң ажыл-ишчилериниң күрүнеге хөй тараа садар деп алган бедиткен хүлээлгезин күүседириниге улуг ужурдузалыг болган.

Күскү дүжүт ажаап алышкыны доозулган, а совхозтуң Шаңчы бригадазында байдал өөнзиргей болу берген. Район болгаш совхоз төвүнден партия, совет, комсомол болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организацияларының төлээлери аңаа барбастаан. Ооң түржүк, ам ол бригадада келир чылдың бедик дүжүдүнге белеткел ажылдарын чорудун, чижээ, үрезин арыглап турар 20 санныг механизаторлар, ажылчыннар болгаш чоок-кавызында 30 ажыг кыштагларда малчыннар ортузунда партийжи-политиктиг болгаш партийжи-массалыг кандыг-даа ажыл чорувайын турар.

Бо ажылдарны калбартып чорударынга таарымчалыг байдал бригаданың турлаанда бүрүн тургустуунган. Ында клуб, кызыл-өг, магазин, ылаңгыя электростанция тургустунган.

Ындыг болза-даа СЭКП-ниң XXII съездизиниң ажыттынарының мурнунда болгаш сөөлүнде аңаа кандыгдаа массалыг ажыл чоруттунмаан. Съездиниң материалдарының дугайында чаңгыс-даа лекция, беседа чоокка чедир болбаан. Бригадада партия организациязының агитаторлары эштер Ак-Наваа, Норжук олар боттарының партийжи даалгазын күүсеткеш турарлар. Ооң түржүк, бригадада ниитизи-биле чагыткан «Шын», «Тувинская правда» солуннар безин келбейн турар. Бо дугайында ажылчын эш Норбаа мынча деп хомудан чугаалап орар:

— Бистиң совхозтуң төвү—Чаа-Хөл суур чораан, СЭКП-ниң XXII съездизинге партияның Программазының дугайында эш Н. С. Хрущевтуң илеткелин парлаан «Шын» солунну садын алган, чаа номчуп эгелеп турарым бо-дур. Биске 1962 чылче солун, сеткүүлдер чагылдазын мынчага чедир организаставаан, радио база чок болганда бистин чуртувуста болган даштыкыла болуп турар чугула ужур-дузалыг болуушкуннардан болганчок-ла хожулап каар улус-тур бис. Биске лекция, беседа кылып бээр кижилер база чок боор чүве-дир.

Шынавыла эш Норбааның ол чугаазы кончуг шын. Бригаданың кежигүннери-биле чугаалажып көөрге, партияның XXII съездиниң материалдарының ол-ол айтырыгларын дыка хөй кижилер шуут билбес болгулаан.

Бригада төвүнде партияның көскү агитациязын кончуг багай организастаан. «1961 чылдың часкы тарылгазын кыска хүүсүнде бедик агротехниктиг деңнелге эрттирээлиңер!» дээн лозун ында амга «ледир турбушаан. Хаа солуну, агитхуудустар үнмейн турар. Бригадада клуб кандыг-даа ажыл чоруттайын турар. Клуб кышка белеткеттинмээн, одаар ыяжы безин чок. Аңаа хаая кино үндүрүп каап турар. Керүкчүлер соогунга шыдаштайын турарлар. Бо чылын 6 катап кино болган. Талантылыг аныяк ооллар, кыстар ында хөй-даа болза, оот-тывынгыр ураа чүүл болгумун болгаш клубтун ооң-даа өске болгумнерин организаставаан. Ажылчыннар, малчыннар концерт көрбейн турарлар. Шынында ында культураның одаглары ол девискээрде бүгү тараажыларның болгаш малчыннарның өлүп турар культурлуг негелделерин хандырар ужурлуг. Боттарының хүлээлгезин ол черлер күүсеттейн турарын ам билип алдывыс. Чылдагааны чүүл, көрээли: Улуг-Хем райкүүскомнуң культура киллизи (эргелекчизи эш Шивит) ол чугула участокта культура одагларының ажылын амгы белик негелделерге лүүштүр сегитпейн турар. Кадрлардан ооң негелдези кошкак. Чижээ, кызыл-өг эргелекчизи бо чылын 4 катап халашкан. Дөртку эргелекчи Хаа-Дамба база-ла ажылдавайн хап турып берген. Ооң ынай, ылаңгыя совхозта партия комитединиң секретары эш Хунай-оол, совхозтуң үшку салбырында партия эге организациязының секретары эш Шактар, профэвилелиниң ажылчын комитединиң даргазы эш Күнгаа оларның сагыш-човангыр авезинин түннели деп билир херек. Мен болаарымга СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому «Найырал» совхозтуң Шаңчы девискээринде ажылчы чоннарның оргузунга партийжи-политиктиг, агитас-массалыг ажылды СЭКП-ниң XXII съездизиниң негелделеринге дүүштүр экижидери негеттинип турар.

М. КАВАА-САРЫГ.

Малчыннарга чорааңда...

Ооң хүлээлгелиг ажылы — колхозта мал эмчизиниң дузалакчы санитары. Малчыннарның аалынга, сүт-бараан фермаларына — каада ол ажыл-херек ужурунда чеде бергенде, бир-ле ажыктыг түүлүг кылгаш баар. Ылаңгыя кыжын, чазын хой массалыы-биле төрүп турар үеде малчыннарга чеде бергеш аңаа хонуп-түжүп, малдың чаш төлүн ажаажып, эмнеп, чаш төлүү менди ажаап өстүреринин дугайында беседаларны, тайылбырларны кылып берип турар. Хой чуурунга, хой, инек тарып боозадырынга, аарыг малдарны эмзөринге ол кончуг мергежээн. Хөй-ниитичи санитарның төлээлекчилери аал бөлүктерде, фермаларда база бар. Олар малдың күш-деңгелиниң дугайын санитарга дыңнадып, ооң ажылынга идепкейлиг дузалажып турарлар. Санитарның эки ажылының түннели кестүп турар: малдың өлүп-хораары болгаш аарыычал чоруу бо колхозта дыка кызырылган.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта мал эмчизиниң дузалакчызы Монгуш Доржу-ооллга ооң колхозунуң малчыннары ынчангаш ынактар, ооң ажылын белги-биле хүндүлээрлер. Санитар ук ажылынга 10 чыл чедир ажылдаан.

К. ДОКПАК.

САРЛЫК—ЭЪТ БҮДҮРЕРИНИҢ НЕМЕЛДЕ КУРЛАВЫРЫ

Коммунизмни тургузарының улуг Программазын күүседиринге бодунуң салыышкынын киирер дээш совет кижи бүрүзү бодунуң ажылдап турар алырында ажылдап, ажыглап болур кандыг курлавырлар барын шүүдүнүп көрүп турар. Тыва Автономнуг Республиканың ажылышчилери кандыг перспективтиг курлавырлар боттарында барын бүгү тала-биле хайдынар ужурлуг. Мен эът бүдүрериниң чугула курлавыры—сарлык малдың дугайын чугаалаар дээн мен.

Сарлык ССРЭ-де эн-не ховар малдарның бирээзи бооп турар. Сарлыкты бистин чуртуун дыка хөй кижилери литературадан номчуп, сонуургап турар болгаш зоопарктардан көрүп турарлар. Ынчангаш аалдың кандыг-даа азырал малдарынга дөмейлээрге, сарлык эң чиик бот-үнелиг, бедик шынарлыг продуктуларны берип турарын чоннуң барык хөй кезии билбейн турар.

Сарлыкты Тываның, Даг-Алтайның, Киргизияның, Таджикистанның улуг кадыр, кашпал дагларында эвээш улус азырап, өстүрүп, ажыын көрүп турар.

Бистин Тыва АССР-де сарлык база-ла ховар мал бооп турар. Ону Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның колхозтарында, совхозтарында, Кызылдың «Тере-Хөл», Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозунда өстүрүп турар.

Сарлык кандыг-даа немелде чем чокка, кандыг-даа хевириниң кажаазы чокка, ажыг кыштың тос-тозунуң чыжылаары соогунда, дүмбей дошкун шуурганда, аалдың өске кандыг-даа малы чоруп шыдавас кадыр, берт, кашпал, дуруглуг оъдарларда өзүп, азыраныр чоруур мал. Ол хирезинде-ле кандыг-даа малдан хүр кыш ажып, халас чыгы продукцияны кижиге берип турар. Ону өске кандыг-даа малдың шаанга чедир тооп көрбейн турарының чылдагааны-биле хайыра чок төтчеглеп турар. Ынчалза-даа сарлык өжешкен чүве дег чаягаар өспүшаан, продукциязын биске берип турар. Ай-айы-биле карактавайн, эзн тайга-таңдыже сүрүптерге хорамча чок боттары азыраттынып чоруурлар.

Бо чылын «Кара-Хөл» колхозтуң үүс хире сарлыы ийи ай хиреде эзн чораан. Оларны сөөлүнде Даг-Алтай автономнуг областың девискээринге онча-менди чорааның тып эккелген. А сарлыктың бугалары август ай төнчүзүнде эдержилге соонда—чөлдүрээрти арып алгаш, чаржынган чүве дег каракка көзүлбейн баарлар. Эдержилге эгезинде — июнь айда барык бир чыл болгаш сыныйландыр семирип алган келирлер. Чер араатаннары сарлыкка шоолуг халдавас. Сарлыкты бөрү чиири — хаая таварылга.

Сарлыкты өстүреринге кым-даа онза хайгаарал салбайн турар. Ооң дугайында солуннарга, сеткүүлдерге биживейн турар. Ол хомуданчыгдыр.

Сарлык кижиге эң хоюг сүттү, шынарлыг эътти, быжыг узун дүктү, бедик шынарлыг кешти берип турар. Эң кадыр, берт черлерге чүүк чүдүрер транспортка ажыглап турар. Эң ырак черлерже эвээш хуусаада сүрериниге шыдажыр болгаш дүүгүүравас. 150—200 баш сарлыкты бүдүн чыл дургузунда чаңдозуп каларбас, аңаа кажаа хөрек чок, ооң өдээн аштап турбас, чыдың кандыг-даа үезинде кадарчы оларның боттарынга чүдүртүүнүн алгаш кайнаар-даа одарладып чоруур.

Сарлыктың сүдүнүң үзү инектиинден 3 катап хөй. Ынчаарга сарлык ортумаа-биле чылда 250—300 литр сүттү берип турар. Чамдыктары 500 литр сүттү бээр. Ону инек сүдүнче шилчидерге 750—900 литр сүт болур. Ынчангаш сарлык саанчыларынга күш-хүнүг 3 катап хөйнү санап бээр ужурлуг. Саарга сүлү дыйтылааш, саары берге болганда 15 инектен хөйнү бир саанчыга быжыглап болбас. Сарлыктар саржагны хөйнү берип турар. Кажаалыг-даа болза азырал чок инек ынча хөй сүттү — саржагны берип шыдавас. Сарлыктың турар черинге инекти ынчаар хайгаарал чок салыптар болза, продукт бээр хамаан чок, ногу үстүр апаар ийик. Чуруттун инээнге бодаарга сарлыкты саар хуусаазы узун, белен соолбас. Ол ажыктыг, чүүе дээрге чыл иштинде саржагны ырак, берт черлерден эвээштеп дажыглаарда эптиг. 100 килограмм саржаг 3 тонна сүтке деннежир азы күрүнеге садарга, 2,4 тонна сүт болур. 100 кг саржагның артыш калыр тырткан сүдү 1 тонна четпес. Ол дээрге сүттүң ботунезинге догаштыраргa кандыг-даа каража болбас. 1000 литр тырткан сүттү инек фермазынга болза ийи-ле бызаа ижиптер. Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозта чаңгыс-даа инек чок, шупту сарлык. Ол хирезинде бо чылын 150 тонна сүтке деннежир саржагны азы 9 тонна ажыг саржагны күрүнеге саткан. Ында сүт өгчёлүнде хыналда-контроль кошкак болгай. Ынчалза-даа Бай-Тайга районнуң кайы-даа колхозундан хөйнү саткан.

Сарлыктың назыны инектен улуг: инек ортумаа-биле назынында 8—10 бызааларны бээр, а сарлык 12—17 бызааларны бээр.

Сарлык инекке бодаарга дүрген өзүүчел. «Малчын» колхоз төрүүр 100 сарлыктан 95 бызааны бо чылын бүрүн камгалап алган, «Кара-Хөл» колхоз төрүүр 83 инээнден 83 бызааны алган, «Малчын» колхозтуң сарлык кадарчызы Салчак Чудур быжыглаан 96 инээнден 96 бызааны бүрүн доруктуруп, камгалап алган. Мону алгаш көөрге, чылда чаңгыс төрүзе-даа сарлыкты өстүрери инектен ажыктыг-дыр. Сарлыктың өзүмү 3 харлыында четтир. Ынчангаш сарлык өске малдардан артык хөй эътти берип турар. 3 хар назылыг сарлык ортумаа-биле 260 кг дириг деңзилиг. 300 анайны 3 чылда кадаргаш, күрүнеге 90 тонна эътти дужаар. 100 сарлык бызааларын 3 чыл кадаларга 25 тонна эът дужаттынар. Ынчаарга 300 анайны кадарган кижи 100 бызааны база кады ап алыр болза ол-ла өг ишти 3 чыл болгаш күрүнеге 34 тонна эътти дужаар. Ол ооң-даа артык ажыктыг.

Бир эвес сарлыктың күрүнеге садар хуузун 3 чыл бурунгаар планнап, инек-биле хайнактап алыр болза, оларның деңзизи инек деңзизиниң салыышкынын киирер дээш совет кижи бүрүзү бодунуң ажылдап турар алырында ажылдап, ажыглап болур кандыг курлавырлар барын шүүдүнүп көрүп турар. Тыва Автономнуг Республиканың ажылышчилери кандыг перспективтиг курлавырлар боттарында барын бүгү тала-биле хайдынар ужурлуг. Мен эът бүдүрериниң чугула курлавыры—сарлык малдың дугайын чугаалаар дээн мен.

Сарлык ССРЭ-де эн-не ховар малдарның бирээзи бооп турар. Сарлыкты бистин чуртуун дыка хөй кижилери литературадан номчуп, сонуургап турар болгаш зоопарктардан көрүп турарлар. Ынчангаш аалдың кандыг-даа азырал малдарынга дөмейлээрге, сарлык эң чиик бот-үнелиг, бедик шынарлыг продуктуларны берип турарын чоннуң барык хөй кезии билбейн турар.

Сарлыкты Тываның, Даг-Алтайның, Киргизияның, Таджикистанның улуг кадыр, кашпал дагларында эвээш улус азырап, өстүрүп, ажыын көрүп турар.

Бистин Тыва АССР-де сарлык база-ла ховар мал бооп турар. Ону Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның колхозтарында, совхозтарында, Кызылдың «Тере-Хөл», Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозунда өстүрүп турар.

Сарлык кандыг-даа немелде чем чокка, кандыг-даа хевириниң кажаазы чокка, ажыг кыштың тос-тозунуң чыжылаары соогунда, дүмбей дошкун шуурганда, аалдың өске кандыг-даа малы чоруп шыдавас кадыр, берт, кашпал, дуруглуг оъдарларда өзүп, азыраныр чоруур мал. Ол хирезинде-ле кандыг-даа малдан хүр кыш ажып, халас чыгы продукцияны кижиге берип турар. Ону өске кандыг-даа малдың шаанга чедир тооп көрбейн турарының чылдагааны-биле хайыра чок төтчеглеп турар. Ынчалза-даа сарлык өжешкен чүве дег чаягаар өспүшаан, продукциязын биске берип турар. Ай-айы-биле карактавайн, эзн тайга-таңдыже сүрүптерге хорамча чок боттары азыраттынып чоруурлар.

Бо чылын «Кара-Хөл» колхозтуң үүс хире сарлыы ийи ай хиреде эзн чораан. Оларны сөөлүнде Даг-Алтай автономнуг областың девискээринге онча-менди чорааның тып эккелген. А сарлыктың бугалары август ай төнчүзүнде эдержилге соонда—чөлдүрээрти арып алгаш, чаржынган чүве дег каракка көзүлбейн баарлар. Эдержилге эгезинде — июнь айда барык бир чыл болгаш сыныйландыр семирип алган келирлер. Чер араатаннары сарлыкка шоолуг халдавас. Сарлыкты бөрү чиири — хаая таварылга.

Сарлыкты өстүреринге кым-даа онза хайгаарал салбайн турар. Ооң дугайында солуннарга, сеткүүлдерге биживейн турар. Ол хомуданчыгдыр.

Сарлык кижиге эң хоюг сүттү, шынарлыг эътти, быжыг узун дүктү, бедик шынарлыг кешти берип турар. Эң кадыр, берт черлерге чүүк чүдүрер транспортка ажыглап турар. Эң ырак черлерже эвээш хуусаада сүрериниге шыдажыр болгаш дүүгүүравас. 150—200 баш сарлыкты бүдүн чыл дургузунда чаңдозуп каларбас, аңаа кажаа хөрек чок, ооң өдээн аштап турбас, чыдың кандыг-даа үезинде кадарчы оларның боттарынга чүдүртүүнүн алгаш кайнаар-даа одарладып чоруур.

Сарлыктың сүдүнүң үзү инектиинден 3 катап хөй. Ынчаарга сарлык ортумаа-биле чылда 250—300 литр сүттү берип турар. Чамдыктары 500 литр сүттү бээр. Ону инек сүдүнче шилчидерге 750—900 литр сүт болур. Ынчангаш сарлык саанчыларынга күш-хүнүг 3 катап хөйнү санап бээр ужурлуг. Саарга сүлү дыйтылааш, саары берге болганда 15 инектен хөйнү бир саанчыга быжыглап болбас. Сарлыктар саржагны хөйнү берип турар. Кажаалыг-даа болза азырал чок инек ынча хөй сүттү — саржагны берип шыдавас. Сарлыктың турар черинге инекти ынчаар хайгаарал чок салыптар болза, продукт бээр хамаан чок, ногу үстүр апаар ийик. Чуруттун инээнге бодаарга сарлыкты саар хуусаазы узун, белен соолбас. Ол ажыктыг, чүүе дээрге чыл иштинде саржагны ырак, берт черлерден эвээштеп дажыглаарда эптиг. 100 килограмм саржаг 3 тонна сүтке деннежир азы күрүнеге садарга, 2,4 тонна сүт болур. 100 кг саржагның артыш калыр тырткан сүдү 1 тонна четпес. Ол дээрге сүттүң ботунезинге догаштыраргa кандыг-даа каража болбас. 1000 литр тырткан сүттү инек фермазынга болза ийи-ле бызаа ижиптер. Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозта чаңгыс-даа инек чок, шупту сарлык. Ол хирезинде бо чылын 150 тонна сүтке деннежир саржагны азы 9 тонна ажыг саржагны күрүнеге саткан. Ында сүт өгчёлүнде хыналда-контроль кошкак болгай. Ынчалза-даа Бай-Тайга районнуң кайы-даа колхозундан хөйнү саткан.

Сарлыктың назыны инектен улуг: инек ортумаа-биле назынында 8—10 бызааларны бээр, а сарлык 12—17 бызааларны бээр.

Сарлык инекке бодаарга дүрген өзүүчел. «Малчын» колхоз төрүүр 100 сарлыктан 95 бызааны бо чылын бүрүн камгалап алган, «Кара-Хөл» колхоз төрүүр 83 инээнден 83 бызааны алган, «Малчын» колхозтуң сарлык кадарчызы Салчак Чудур быжыглаан 96 инээнден 96 бызааны бүрүн доруктуруп, камгалап алган. Мону алгаш көөрге, чылда чаңгыс төрүзе-даа сарлыкты өстүрери инектен ажыктыг-дыр. Сарлыктың өзүмү 3 харлыында четтир. Ынчангаш сарлык өске малдардан артык хөй эътти берип турар. 3 хар назылыг сарлык ортумаа-биле 260 кг дириг деңзилиг. 300 анайны 3 чылда кадаргаш, күрүнеге 90 тонна эътти дужаар. 100 сарлык бызааларын 3 чыл кадаларга 25 тонна эът дужаттынар. Ынчаарга 300 анайны кадарган кижи 100 бызааны база кады ап алыр болза ол-ла өг ишти 3 чыл болгаш күрүнеге 34 тонна эътти дужаар. Ол ооң-даа артык ажыктыг.

Бир эвес сарлыктың күрүнеге садар хуузун 3 чыл бурунгаар планнап, инек-биле хайнактап алыр болза, оларның деңзизи инек деңзизиниң деп улуг болур. Ындыг болза-даа сарлыкты шупту зин үргүлчү инек-биле хайнактап болбас, чүүе дээрге хайнактарны оон ынай сайзырадып болбас болгаш ооң-биле когу үстүр апаар. Ынчангаш садар сарлыктын чыл бүрүде хуузун барымдаалап хайнактаары чугула.

Сарлыктын май, июнь айларда дөгере төрүптер чоруу ооң төрүүрүнге баш удур белеткениринге, бызааларны бүрүн камгалап алырынга улуг ажык-дузалыг.

Сарлык тайыс өттүг, кадыр-берт, хат-шуурганныг Мөген-Бүренде-даа улуг харлыг, эзим-каскактыг Тере-Хөлде-даа өзүп турар.

Ынчангаш сарлыкты өске малдарга кажан-даа ажыглаттынмас, кажан шагдан бээр эзн чыдар болгаш моон соңгаар-даа ажыглаттынмас ырак-узак, кадыр-берт черлерге сайзырадыр, өстүрер дугайында республиканың партия, совет ажылдакчылары болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемнилери өөренип көөрү чугула.

Хемчиктиң бажындан эгелээш, солагай (соңгу) талакы хемнериниң кашпалдарынга, Уруларның аастарынга чедир, Улуг

Чехословак-совет найыралдың айының хүннеринде Чехословак Социалистиг Республикада Совет Эвилелиниң чедишкиннеринге, чехословак болгаш совет улустарның акы-дуңма найыралынга болгаш кады ажылдажылгазынга тураскаал болдурган делгелгени ажыткан.

«Коммунизм — бүгү кижи төрелгетениң келир чырыткылыг үези» деп делгелгени Прагада В. И. Ленинниң музейинде ажыткан. 5 залдарда делгээн документилер СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш ооң хүлээп алганы коммунизмни тургузарының Программазының совет улустуң болгаш бүгү кижи төрелгетениң амыдыралынга төөгүлүг ужур-дузазының дугайын чугаалап турар. Делгелге чоннуң ортузунга сураа аажок улуг болуп турар.

ЧУРУКТА: делгелгениң делгиирлерин көрүкчүлериниң көрүп турары.

Чехословак телеграф агентилел.

Эш В. В. ГРИШИННИҢ чугаазының төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

Бубаның ажылчы чоннарының революстуг каттыжышкынының төлээлериниг, америк империалистерниң совсаал чоб халдаашкыннарында болдуның хосталгазын болгаш революстуг чаалап алышкыннарын эрестиг камгалап турар маздырлыг бүгү куба улуска изиг байыры чедирип тур бис. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген). Империалистиг интервенцияның кыжанышкыны кажан Бубаның кырында база катап дургелип келген амгы үеде делегейниң профэвилел шимчээшкининиң ыдыктыг хүлээлези — куба улусбиле эп-сегил каттыштырылгазын күштелдирери болур. Халдаашкын болу берген таварылгада Куба часкаанзыравас дээрзин империалистер билип алзынар. Хосталгага ынчаныдыг бүгү улустарның күчүлүг деткимчези — Кубаның талазында. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Эштер! Ажылчын ангының организастыг чоруунуң, политиктиг медерелиниң болгаш дайынчы угаанбодалының өскени-биле холбаштыр делегейниң профэвилел шимчээшкининиң ролю база бедип турар. Делегейниң ажылчын ангызының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Ол сорулгаларны чедишкинниг шиитпирлээр төлээде, ажылчын ангының бүгү отрядтарының хөделишкиннериниң чаңгыс эвин хөгжүдери, профэвилел шимчээшкининиң чаңгыс эптиг болуру эргежок чугула.

Чаңгыс эп—ол дээрге, ажылчын ангының холунда эң чугула чепсек, империалистиг монополияларның халдаашкынынга улуг, социалдыг депшилге, национал хамсарышпас чорук болгаш тайбың дээш ооң демиселиниң чедишкинниг болуруның шиитпирлиг үүлү-дүр. Ынчангаш, империалистиг идегеттер болгаш ажылчын ангының хүрээлениндe оларның агентилери профэвилел шимчээшкининиң сырый каттыжышкынын болдурбас дээш, ооң хоорулчаг чоруун меңгежидер, капиталистиг болгаш социалистиг чурттарның профэвилелдериниң аразында кады ажылдажылгазын моондаттаар дээш бүгү-ле үүлдерни дылып турарлар.

Ажылчын ангының чаңгыс эвинге улур империалистиг буржуазия кол чепсек кылдыр антикоммунизмни ажыглап турар. Делегейниң социалистиг системазы болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини хөн чедишкиннерни чедип алган түлүмна монополистер Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дугайында, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның политиказының дугайында нүүлүү базаа хоптажышкынны ажылчы чоннарның ортузунга улам хөй нептерелерин ораалдажып турарлар. Антикоммунизмниң кара тугунуң адаанда амгы үеде эң-не реакцылыг күштер каттышкан. Оларның-биле кады «хостуг» профэвилелдериниң Бүгү-делегей конфедерациязының үлүртүкчүлери, ылаңгыя америк профэвилелдери туржуп турар. Олар монополияларга ажыктыг агрессив империалистиг блоктарны деткип, чепсегленишкиннерни өңдере бүдүрерин чептүг деп, империалистерниң болгаш колонизаторларның үүлгедиглерин камгалап, ажылчын шимчээшкининге чарлыышкыны болдуруп турарлар.

Ажылчын ангының чаңгыс эвиниң дайзыннарының — империализмниң чалчаларының антикоммунистиг политиказы хөй массаларның караанга болуп улам-на бужартадыр, монополияларның чепсээ кылдыр болуп сойгалап илередип турар. Тайбыңны болгаш ажылчы чоннарның акы-дуңмалышкы чоруун моондактаарын ораалдажып турар бүгү кижилерниң күжениишкиннериниң хоозунуң болгаш үре-түннел чогун совет улусуң база социалистиг өскедаа чурттарның улустарының өңдүр-чаагай чедишкиннери сойгалап илередип турар. (Адыш часкаашкыны).

Ажылчын ангының чарыдырыкчылары кандыг-даа түктүн адаанга чаглактанза, кандыг-даа сөстер-биле чажыртынза, оларны эчизинге чедир шиитпирлиг сойгалап илередири эргежок чугула. Ооң-биле чергелештир, янзы-бүрү угланыышкынарлыг профэвилелдериниң кежигүнериниң калбак массаларының ортузунга шыдамыккай ажылдан, бүгү профэвилелдериниң акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазын хөгжүдери дээш хүн бүрүнүң шиитпирлиг демиселинден ойталаашкынның болгаш хадгынчак чоруктуң пролетаржы чаңгыс эптиг хөрээнге когаралды чедирип турар хоразының дугайын үттүп болбас херек.

Депшилгелиг профэвилелдериниң ак-сеткилдиг бүгү профэвилел ажылдакчыларының болгаш активчилериниң, ажылчын ангының эргe-ажыктарын ёзулуг үнелеп көөр кижилериниң сорулгазы чүдел дизе, профэвилелдериниң болгаш ажылчы чоннарның чаңгыс эвин быжыглаар дээш күжүн харамнаныйын демисежиринде болур. (Адыш часкаашкыны). Ооң аргазы болза янзы-бүрү чурттарның профэвилелдериниң хөделишкиннериниң чаңгыс эвин аңгы талазы-биле үндезинге улам ынай быжыглаары болуп турар. Профэвилелдери оларга хамсарышкан нинти хөй-хөй айтырыгларның талазы-биле бады демисежип болур болгаш демисежир-даа ужурлуг. Ол дээрге—хамыктың мурнунда империализмге болгаш коммунизмге улур, НАТО-нуң чурттарының дайын белгелерингe улур демисел-дир, быжыг болгаш үр тайбың дээш, янзы-бүрү социал тургузугуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш, чепсегленишкиннерни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, ажылчы чоннарның социал болгаш экономиктиг негелдери дээш демисел-дир.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязын улам ынай бүгү талалыг быжыглаары делегейниң профэвилел шимчээшкинин хөгжүдериниң эң чугула үүлү болуп турар. (Адыш часкаашкыны). Бир өвес ПБФ чок турган болза, профэвилелдериниң чаңгыс эви болгаш ажылчорудулгазы бо хире калбак-биле хөгжүвес, бо бүгү-делегей конгрезиндaa болбас турган ийик дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир, ынчаарга бо конгресс болза, делегейниң профэвилел шимчээшкининиң чаңгыс эвинче ажылчы чоннарның калбак массаларының улам өзүделиг чүткүлүнүң бүзүрелдиг херечизи болуп турар.

Чаңгыс эп дээш демисел—ол дээрге, ПБФ-ти быжыглаар дээш, федерацияның ажылын улам ынай хөгжүдер, ооң ажыл-чорудулгазынга делегейниң бүгү кезектериниң чүүчаа организацияларын улам-на калбаа-биле кириштирер дээш демисел-дир.

Профэвилелдериниң хөделишкиннериниң чаңгыс эви дээш демисел делегейниң конфедерациязының барын үзелдиг улуртукчуларында, АФТ-БПП деп «хостуг» дээр профэвилелдериниң-даа база монополияларга бараан болуп, профэвилел шимчээшкининде капиталистиг монополияларның политиказының дамчыдыкчылары болуп турар барын талакы чурттарның өске-даа чамдык профтөптерининг чарыдырыкчы үүлгедиглерин ажылчы чоннарның ортузунга тайылбырлаары-биле холбашкан.

Профэвилел шимчээшкининиң чаңгыс эвинче орук ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш аңгы талазы-биле үндезинге чедишкиннинг демиселге профэвилелдиң чаңгыс эвинің кайгамчык улуг ужур-дузазын ажылчы чоннарга калбаа-биле тайылбырлаарын база дамчыыр апаар.

Эргим эштер! Профэвилелдериниң бо хире мынды калбак, хөй телээлерлиг болгаш ёзулуг бүгү-делегей конгреси профэвилел шимчээшкининиң төөгүзүнге кажан-даа чыылбаан. Ажылчы чоннарның аңгы талазы-биле эрге-ажыктарынга үндезилээш, хөделишкиннериниң чаңгыс эви дээш туржуп турар делегейниң профэвилел шимчээшкининиң дешилгелиг күштериниң кайгамчык улуг өзүлдезиниң дугайын конгрессетің кирижикчилериниң составы, аңза чугаалажып көөрү-биле тургускан айтырыглар херечилеп турар-дыр. Бистің конгрезивистің хүлээп алыр шиитпирлери империализмге улур. ларлалдың болгаш мөлчүлгениң бүгү хевирлеринге улур, демократия болгаш тайбың дээш демиселче профэвилелдерни болгаш бүгү чурттарның ажылчы чоннарын мобилизеттаарынга болгаш сырый каттыштырарынга улуг ужур-дузалыг болур дээрзинге чигзиниишкин чок. (Адыш часкаашкыны).

Бо улуг эчис сорулгалар дээш демиселге бүгү делегейниң ажылчы чоннарының дайынчы чаңгыс эви быжыгып болгаш калбарын турзун! (Адыш часкаашкыны).

Делегейниң ажылчын аңгызы болгаш ооң дайынчы профессионалдар организациялары делгерезин! (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Улустарның аразынга тайбың болгаш найырал делгерезин! (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).

Эштер! Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарындан болгаш профэвилелдериниң бистің белзээвисти—ажылчыннарның чаңгыс эвин болгаш акы-дуңмалышкы ёзузун алдаржыткан хүлер скульптураны конгресске дамчыдып бээрин чөпшээреп көрүңер. (Адыш часкаашкыны).

„Шынның" материалдарының изи-биле

Малчыннарны уттуп болбас

Бо чылдың октябрь 12-де үнген «Шынга» мындыг эге-биле Өвүр районуң «Кызыл тук» колхозунуң Хорумнуг-Ойда, «Торгалыг» колхозунуң Сарыг-Хөлде культура базаларының ажылының болгаш районнуң иштинде өске-даа черлерниң малчыннар ортузунга культурамассалыг ажылдың четпестерин илереткен рейд парлаттынган.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллдизинин эргелекчизи эш Е. Адар-ооллуң дынатканы-биле алырга: Октябрьның баштайгы чартыында болган район Советинин ээлчеглиг сессиязынга районда культура албан черлерининиң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан, бо талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

АКШ-тың парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының дугайында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының дугайында Москвадан дыпнадыгларны америк солуннар кеску черлеринге парлап турарлар.

1962 чылда Күрүне бюджединиң дугайында ССРЭ-ниң Сан министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелинге АКШ-тың парлалгазы онза кичээнгейни салып турар.

Совет Эвилелиниң камгалалынга үндүрер чарыгдалдарның көвүдээнин бүгү-ле солуннар бирги ээлчегде бижип турары илдең. Ооң-биле кады дыка хөй солуннар бюджеттің өске талаларын херекке албазын бодап турар-даа болза, «Нью-Йорк таймс» солунга парлап үндүрген үүлге, 1962 чылда ССРЭ-ниң бюджеди «эрткен үеге бодааргa улуг күжениишкинни хереглел бараннарын бүдүрүп үлүрериниче угландырар деп, Коммунистиг партиянын чоокта чаа болуп эрткен съездизинге чарлаттынган шиитпирни илергейлеп турар» деп демдеглөөн.

Бол күжениишкинни хереглел бараннары бүдүрүп турар үлетпүрге хереглээр бүдүрүлгенин чепсекхерекседдерин бүдүреринче угландырган турарын илеткел көргүзүп турар-дыр деп «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Шабад ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы В. Н. Новиковтуң илеткелинге хамаарыштыр бижээн.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң хайгаракчызы, болдуның антисоветчи үзел-бодалдары-биле билдингир Гарри Шверц безин дээди Советке киирген программаларның улуг чаагайын хүлээп көөр ужурга таварышкан. «Москвага чарлаттынган, 1962 чылдың совет экономиктиг планының болгаш бюджединиң кол утказы үүдел дээрге совет экономиканың дүрген хөгжүп турары болур» деп, ол дувураазын-биле бижээн.

Бразил улустуң тиилелгези

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. СЭТА-ның корреспондентизи М. Артюшенковтуң дамчыдып турары болза:

Даштыкыже ажык-кончаалар шилчидерин кызыгаарлаар дугайында хоойлу төлевилелин Бразилияның национал конгрезиниң депутаттар палатазы үүлүлүг деп бадылаан. Хуралга олурушкан депутаттарның — янзы-бүрү политиктиг партияларның төлээлекчилериниң барык-ла дөрттүң үш кезээ ол төлевилел дээш бадылаан. Депутаттар палатазының шиитпирин чурттың патриоттуг болгаш демократтыг күштери экономика талазы-биле хамаарышпас чорукче орукка чугула базым кылдыр уткаан. Ол шиитпир болза Бразилиядан даштыкы күрүнелерниң тоолда чүве дег хөй ажык-кончааларны ап турар чоруунга удур демиселди шагдан бээр чорудуп келген бразил улустуң чаа чедишкини деп санап турарлар. Хөй санныг профэвилел каттыжышкыннары, ооң ишинде далай өртээлдериниң ажылчыларының, далайжыларның болгаш демир орукчуларның профэвилелдери депутаттар палатазының патриоттуг шиитпиринге байыр чедирип, ол хоойлу төлевилелин сенаттың доңдораан бадылаарын неген турар телеграммалары республиканың президентизинің, премьер-министринің аттарынга болгаш национал конгресске чорутканнар.

Бодуның экономиказын чаңгыс черге таптап туруп берген чоруктан үндүрер ужурлуг үндезин чаартылгаларны боттандырары Бразилияга херек болуп турар. Ажык-кончаалар шилчидерин чуруумчуды — ыңдыг чаартылгаларның бирээзи. «Байлактарны төтчеглеп, чуртка ажыглавайн, даштыкыже үндүрүп, национал эрге-ажыктарга улуг когаралды таварыштырып турар чорукка холгаарлаар ужурлуг» деп, республиканың президентизи Гуларт чоокта чаа чугаалаан. Империалистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ боттарының капитал салыышкыннары-биле Бразилияның экономиказын бойладып турарлар. Депутаттар палатазының ораалкчы даргазы Сержио Магальяэстің чижек кылдыр киргени, албан хуузунуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1947 чылдан 1960 чылга чедир хуу кижилериниң 713 миллион доллар капиталы Бразилияга кирген, а оларның ажык-кончаазы 1.126 миллион доллар болган.

Радиога болгаш телеграф харыызаалынга күрүне монополизиязын доктаадып турузары дээш демисел ээлчегде туруп турар. Ындыг хоойлунуң төлевилелин депутаттар палатазы хүлээп алган болгаш сенатче киирген. Национал конгресстин чугаалажып көрүп турары аграр реформаларын чорудары дээш массалыг шимчээшкин чуртта калбарып турар.

Делегейниң ажылчын шимчээшкининде чугула үүл

РАНГУН. (СЭТА). «Пипл дейли» солун профэвилелдериниң Москвада болуп турар V Бүгү-делегей конгрезин «онза чугула конференция» деп үнелеп турар.

— Амыдыралчы эң чугула айтырыглар болур тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны, чепсегленишкиннерни дүжүрерин, колониализмни үзүткаарын делегейниң барык-ла 100 чурттарының профэвилелдериниң улуртукчулары чугаалажып көрүп туроолар — деп, ол солун бижээн.— Ол чорук тайбыңны камгалаары дээш демиселге ажылчыннарның улуг ролюнуң дугайын чугаалап турар-дыр. Кубага удур агрессияны кыпсып үндүрген америк империалистерни чогум-на делегейниң ажылчыннары ойтур шапкан. Азияның болгаш Африканың чурттарының ажылчыннарының колониализмге удур каттышкан демисели бүгү делегей күжү болу берген. Москва конгрези бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкининге эң чугула болуушкун болур деп хөөрем чок чугаалап болур деп, солун онзалап демдеглөөн.

ОКИНАВАНЫҢ ДЕМОКРАТТЫГ КҮШТЕРИНИҢ ЧАА ТИИЛЕЛГЕЗИ

ТОКИО. (СЭТА). Итоман хоорайның хоорай хуралынче сонгуулаларга тиилелгени чаалап алган Окинаваның Улусчу партиязының ТК-зынга байыр чедирген телеграмманы Японияның компартиязының Төп Комитеди чоруткан.

Ноябрьның 27-де болган сонгуулларга Улусчу партияның кежигүнү Камэйтиро Уэхаспты хоорайның чагырга даргазынга сонгаан. Декабрьның 3-те чоруткан сонгуулларының түннелинде хоорай хуралынга 6 кандидаттарның шуптузу Улусчу партиядан кирген.

Окинаваның Улусчу партиязы Окинавада америк атомнуг базаларны узүткаары дээш, Япониябиле катап каттыжары дээш, америк ээлеп чагырган чорукка удур хажык чөк демисежип турар.

АКШ-биле чөпшээрежилгениң политиказын чорудуп турар либерал-демократтыг партиялан чүгле ийи кандидат хоорай хуралынга сонгуткан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

деп кинону көрүңер.

„АЛЬБА РЕГИЯ" КИНО

Венгр кинорежиссёр Михай Семеш эрес-дидим хайгыылчы Лидия Мартышенконуң дугайында уран чечен фильмни тургузуп турда аная алаан бергелер таварышкылаан. Фильмниң кол маадыры Совет Эвилелинде чурттап турар чүве болганда, Лидия Мартышенконуң чурттап турар черин, ажыл-амыдыралын билип алыры-биле Совет Эвилелиниң бүгү черлеринче хөй-хөй чагааларны чоруткулаан.

Лидияның адрези билдинген. Венгр кино ажылдакчылары ону Венгрияже чалаан. Бөлүүн болгаш биче сеткилдиг Лидия Мартышенко Ада-чурттың улуг дайынының үезинде бодунуң эрес-дидим чоруунуң дугайын кымгадаа чугаалавайн чораан.

Венгр өнүктерингe ол чеде бээрге, олар ону өөрүшкүлүг угуп алганнар. Удаааанда ол Венгриядан белек сөңүг чанып келген. Венгр эмчи Хорняски — фильмниң база кол маадыры. Эрес-маадырлыг чоруу дээш, ону чоокта чаа Ада-чурт дайынының орденинин II чергези-биле шаннаан.

Билдингир кинорежиссёр М. Семеш ук фильмни «Альба Регия» деп адаан. Лидия Мартышенко болгаш Хорняски оларнин дугайын бо фильмде тоожуп турар.

Секешфехервар... Лидия ол хоорайны эки билир. Совет Армия Будапешт чоогунда ол хоорайны дайзындан хостап алган. Ынчан Совет Армия Будапешт хоорайны хостаарынга белетхеннип турган. Гитлержилерниң турар черинден чугула медээлерни алыры-биле хайгыылчы-радист Лидия Мартышенкону Секешфехеварга арттырган.

Хоорайда балыгланган кижилерни Хорняски деп эмчи эмнеп турар дээрзин Л. Мартышенко дыннаан. Ынчангаш ол ооң чурттап турар бажынын тып чеде берген. Ана баргаш, Лидия дарыг кижи болуп алгаш, ооң бажынынга артып каар.

Эмчи Хорняски сагыш човаачал кижи. Ол төрөөн хоорайынга ынак болгаш бодунуң эмчи мергежилин хүндүлээр. Баштайгы үеларде олар бот-боттарынга өлөөн таарыынмайн турганнар. Ынчалза-даа хүннер эрткен түдүм-на оларның найыралы быжыгып, бот-боттарын чоорту билчи бээрлер. Сөөлүреди Лидияның чажыт хайгыылчы болуп чедип келгенин Хорняски билип каар. Эмчинин бажынында совет хайгыылчы чурттап турар деп чүве гитлержилерниң бажынгадаа кирбес турган. Лидияны фашистерден Хорняски бүгү арга-лар-биле камгалап келир. Чүгле бир гитлержи офицер совет хайгыылчыга каразып турар апаар болгаш ону чажыды-биле истеп-сүрүп эгелээр. Ынчалзадаа чугула медээлерни Совет Армияның командылал чериниче Лидия дамчыдып шыдаптар.

Совет хайгыылчының шынчызы, эрес-дидими Хорняскини кайгадыр. Сөөлүреди Хорняски хайгыылчы өнүүн үдеп тура, ооң аная ынак апарганын, ооң чарлын чоруур хөңү чогун чугаалап турар...

Кинонуң кол маадыры Л. Мартышенконуң ролюнга ойнаарын совет артист Татьяна Самойловага сураглыг кинорежиссер Семеш сүмелээн. Татьяна хөй-хөй фильмнерге ойнаан. «Чоруттунмаан чагаа» деп кинону Тывага тыырттырып турда, ол база чораан. Өске фильмнерге бодааргa, даштыкы фильмге ойнаары шынап-ла берге турган. Татьяна хүн-хүүү-биле венгр дылды өөренип, фильмниң кол маадырлары Лидия Мартышенко база эмчи Хорняски олардан хөй-хөй арга-сүмелерни ап, фильмде болуушкунуңу бооп турган хоорайы-биле таныжып турган, ол бергелерни ажып эрткен.

Эмчи Хорняскиниң ролюн венгр артист Миклош Габор көрүкчүлериниң сагыш-сеткилинге артып каар кылдыр эки ойнап күүсеткен.

Бо фильм бодунуң бедик идейлиг уран чечен тургустунганыбиле Москвага чоокта чаа болуп эрткен Бүгү-делегейниң кинофестивалынга Мөңгүн медальды алган.

А. ЛОПСАН.

Чемпионаттың баштайгы чартыы доозулганда

Четиги салыг эгелээриниң мурнунда тес-хемчи Д. Чоолу салыг санында-ла сан ап, шиитпирлиг бурунгаарлап чоруп өрген. Ынчалажок ол бин-хемчи Шишкинге удур каразы-биле ойнаан, эки туруш чедип албайн уттурган. Ол салыга чедир кымга-даа уттурбайн келген. О. Куштааран Н. Шишигин-биле база-ла каразы-биле ойнаан. Мастерге кандидат туружун өскижиин тургаш, тиилелгени чедип алган. Өске салыгларда Беркович—Меннигоолуг, Панаргин—Лисицкийни, Торлук—Күжүгетти утканнар. Тамба—Идам-Сюрюн, Меннит-оол—Оюн оларның салыглары хайым болуп доозулган.

Сескі салыгда маргылдаанын мурнунда чоруп турар Беркович Шишигинге удур агы-биле ойнаан, баштай эки турушту алза-даа, ону шиитпирлиг артык күшке чедирип шыдаваан. Ол салыг хайым бооп доозулган. Куштааран Оюнга удур каразы-биле кончуг шын ойнаан, чараш уткан. Чоолу Күжүгетти уткаан, турнир таблицазында байдалын база улам өскижиткен. Өске салыгларда Чамзырай—Артыманы, Панаргин—Хомушкуну, Торлук—Тамбаны, Меннит-оол — Шишкинни тус-тузунда утканнар. Идам-Сюрюн—Лисицкий оларның салыы кайы-даа тала артык туруш чедип албаны-биле хайым бооп доозулган.

Сескі салыг-биле маргылдаанын баштайгы чартыы доозулган. Турнирниң ийиги шиитпирлиг чартыы эгелээриниң мурнунда кижикчилериң байдалы мынлыг: Беркович—6,5, Куштааран биле Шишигин—6-6, Чоолу—5,5, Идам-Сюрюн—5, Меннит-оол биле Шишкин—4,5-4,5, Тамба—4, Лисицкий—3,5, Чамзырай, Панаргин, Оюн—3-3, Хомушку биле Күжүгет—2,5-2,5, Артына биле Торлук—2-2 саннарлыг.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

Бөгүн „ТУВИНСКАЯ ПРАВДАДА"

Бирги арында профэвилелдериниң 5-ки Бүгү-делегей конгрезиниң дугайында отчет. Сибирьниң кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчилериниң Сибирьниң кедээ ажыл-агыйының бүгү эр, хөрээжен колхозчуларынга, совхозтарның эр, хөрээжен ажылчыннарынга. Сибирьниң кедээ ажыл-агыйының түскай эртемиглерингe болгаш бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыы (төнчүзү ийиги арында).

Үшкү арында «Декабрь 17—Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгулдалардың хүнү» дээн ат-биле материалдар кирген. А. Токаның «Алдын дүктүң кылыкчылары» деп очериги кирген. И. Курченко бараннарны эргилдир саларының дугайында үүлүү бижээн.

Сөөлгү арында «Караңгыны ажыглап алгаш» дээн аттыг үүлүү В. Сибирский бижээн (браконьерлер дугайында). Даштыкы болгаш иштики медээлер.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шоолар булуттарлыг, хар шоолуг чагбас хүн болур. Хат кошкаган ой-тавыныга чедир, барыын чүк улганыышкынныг. Агаарның температурازы: республикага—25—30, а Кызылга—28—37 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Билдинмес оран» 10, 12, 2 шактарда. «Өлүмну шыдажып эртим» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сонгу чуктүң тоожузу» 11.15, 1.15, 3.15 шактарда. «Дарилэ» 5.15, 7.15 шактарда. «Чырыткылар» 9.15 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Координаттар билдинмейн тур» 2.30, 6.30 шактарда. «Дээрги прокурорга эккелген роза чечек» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чурттап турар бажыңымда» 3.15 шакта. «Граф Монте-Кристо» (2-ги кезээ) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда киллдизинин 23-54, харысалгалыг секретарының болгаш харысалгалыг дежурнийнің 23-35, кедээ ажыл-агый киллдизинин 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал киллдистеринин 37-13, иштики информация киллдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллдистеринин 21-27, үлетпүр болгаш транспорт киллдизинин 22-64, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Чатыг № 2430. Культура эргелелиниң типографиязы.

СТ—61230.